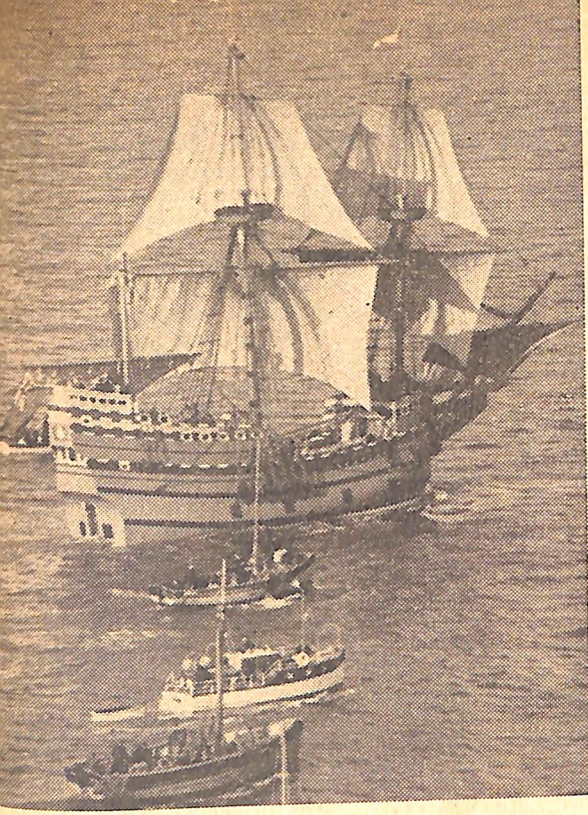

MENS

en Wereld

Dr. Schweitzer waarschuwt

De kopie van de May-flower, het schip waarmee de z.g. Pelgrimvaders in 1620 naar Amerika voeren, is of nog onderweg of pas aangekomen in de Nieuwe Wereld. Puriteinen, om den gelove vervolgd in het anglicaanse Engeland, emigreerden eerst naar Nederland en later naar Amerika.

Zij stichtten in Massachusetts de haven New-Plymouth en later Boston, nog steeds de Amerikaanse stad met de oudste culturele tradities.

Voor de opvarenden aan land gingen stelden zij een stuk op, het Mayflower-Compact, waarin zij o.a. vastlegden, dat zij zich verenigden in een staatkundig verbond, dat zij een staat zouden stichten, ter ere van God en het christelijk geloof en tot meerdere roem van koning en vaderland. Zij zouden rechtvaardige democratische wetten maken en dit eerste voorbeeld van een aarzelend begin van een grondwet wordt in de V.S. nog steeds herdacht. Zonder twijfel is dit merkwaardige stuk van invloed geweest op de latere grondwet van de V.S.. De tocht van de May-flower is dus een fase in de strijd van burgers, die op hun rechten en vrijheden staan, tegen absolutisme. Ook is het compact een voorbeeld van de toen en later sterk verbreide gedachte, dat staten ontstaan door een overeenkomst tussen regeerder(s) en volk.

Om nu echter deze Calvinistische emigranten als voorvechters van de verdraagzaamheid of de godsdienstvrijheid te eren — en dat gebeurt herhaaldelijk — is bepaald niet juist. Eerst in de kolonie Rhode-Island, eerst door figuren als Roger Williams en William Penn komen er groepen en staten die de godsdienstvrijheid, die zij voor zich eisen, ook aan alle anderen willen geven. Van de Puriteinen, hoe ver zij in sommige opzichten wilden gaan in het verlenen van gewetensvrijheid, stamt de scheiding van kerk en staat niet. Hoe onverdraagzaam de sfeer was in de typische Puriteinse koloniën, wordt prachtig beschreven in De Scharlaken letter van Hawthorne (± 1850) en wordt beklemmend verbeeld in De vuurproef van Miller (± 1950).

Het is goed de pelgrimvaders te herdenken, maar men moet ze niet als voorvechters van de godsdienstvrijheid eren, hoogstens als martelaren van de anglicaanse onverdraagzaamheid.

In een verontruste wereld heeft Albert Schweitzer gesproken. Hij verhief zijn stem voor de radiozender van Oslo, de grijze maar nog altijd sterke wonderdokter van Lambarene, wiens levenswerk voor talloos velen het symbool is van ware, warme menselijkheid. En de wereld luisterde naar wat hij te vertellen had over het atoomgevaar dat ons allen bedreigt.

In zijn radioboodschap schilderde dr. Schweitzer in den brede aan welke risico's het huidige mensengeslacht en de na ons komende generaties blootstaan wanneer aan de proeven met atoombommen, die nog steeds worden voortgezet, niet ten spoedigste een einde komt. En die toespraak mondde uit in een waarschuwing, die tevens een wekroep wil zijn. Van dat slot geven wij hieronder de tekst, zoals die ons via een Duitse vertaling bereikte:

„Dat in de natuur door ons geschapen radioactieve elementen voorkomen is een onbegrijpelijke gebeurtenis in de geschiedenis van de aarde en de mensheid. Als wij in gebreke bleven ons met de betekenis en de gevolgen daarvan bezig te houden, zou dat een dwaasheid zijn die de mensheid vreselijk duur kan komen te staan. Gedachteloos leven wij verder. Maar het mag niet gebeuren dat wij ons niet bijtijds vermannen en het inzicht, de ernst en de moed opbrengen die gedachteloosheid te verzaken en ons standpunt tegenover de werkelijkheid te bepalen.

In de grond van de zaak denken de staatslieden van de volkeren die atoombommen vervaardigen daar niet anders over. Door de mededelingen die hen bereiken, zijn zij voldoende op de hoogte om zich een oordeel te vormen. En wij moeten er ook van uitgaan dat zij zich hun verantwoordelijkheid bewust zijn.

In elk geval hebben Amerika en Rusland en Engeland elkaar onlangs laten weten dat zij niets liever zouden willen dan met elkaar een overeenkomst te sluiten tot het staken van de proeven met atoomwapens. Maar tegelijkertijd verklaarden zij dat zij, zolang een dergelijke overeenkomst niet bestaat, er niet van konden afzien verdere proeven te nemen.

Waarom komen zij er niet toe een dergelijke overeenkomst te sluiten? De laatste en wezenlijke oorzaak is dat een openbare mening die dit zou verlangen, in hun landen en ook bij de overige volkeren ontbreekt, de Japanners uitgezonderd. Hun immers werd die mening opgedrongen doordat zij van de kwade gevolgen van

het totaal dier proeven al maar door het slachtoffer werden en daardoor in een beklagenswaardige toestand verkeren.

Een overeenkomst als deze eist betrouwbaarheid en vertrouwen. Er moeten waarborgen aanwezig zijn dat zij door geen der partijen mede gesloten wordt op grond van het feit dat zij daardoor een alleen door haar te voorzien tactisch voordeel verkrijgt. Zo'n overeenkomst moet door de gemeenschappelijke openbare mening van de daarbij betrokken volkeren worden ingegeven en bekrachtigd.

Als op die wijze in de landen, die voor de overeenkomst in aanmerking komen — en in de volkeren in het algemeen — een publieke opinie ontstaat die zich van de grote gevaren van voortzetting der proeven rekenschap geeft en die zich door de daarmee geboden redelijkheid laat leiden, kunnen de staatslieden zich verenigen op een overeenkomst die proeven te staken.

Een dergelijke publieke opinie behoeft niet tot uiting te komen door er een stemming over te houden of door de vorming van commissies. Zij heeft al uitwerking door het feit dat zij aanwezig is.

Zou het tot een staken van de proeven met atoombommen komen, dan zou dit de morgenstemming zijn die aan het opgaan van de zon der hoop, waarnaar onze arme mensheid uitziert, voorafgaat.”

Atoomgevaar

Over de gevaren van de atoomsplitsing vindt u in dit nummer, naast de waarschuwende woorden van dr. Albert Schweitzer, een beschouwing van dr. E. Tonckes van het Universitair Kankercentrum te Utrecht.

In het volgend nummer van Mens en Wereld hopen wij een uitspraak uit de eigen kring van het Humanistisch Verbond over dit de mensheid bedreigende gevaar te publiceren.

Het Engelse dagblad „News Chronicle” heeft een onderzoek laten instellen naar de mate van godsdienstigheid van het Engelse volk. Het resultaat er van geeft meer een beeld van de mate van ongodsdienstigheid der Britten. Want niet minder dan 32 procent der ondervraagden verklaarde rondt, nooit in een kerk te komen. En met de rest is het ook maar zo-zo gesteld: rond 28 procent zei, eens of meer keren per maand naar de kerk te gaan, achttien procent gaat „nu en dan”. Elf procent gaf toe alleen bij speciale familieaangelegenheden aan kerkbezoek te doen, vier procent alleen met Kerstmis. Zeven procent kent de kanseltaal vrijwel uitsluitend van radio-uitzendingen.

Hoewel uiteraard Engeland en Nederland – ook wat godsdienstig leven betreft – niet op één lijn zijn te stellen versterken de cijfers, die de „News Chronicle” publiceerde, ons in de mening dat de werkelijke onkerkelijkheid ook in ons land belangrijk groter is dan de rond zeventien procent, die uit de volkstelling van 1950 resulteerde. Ook onder de 32 procent der Engelse geënqueteerden, die toegaven onkerkelijk te zijn, zullen er waarschijnlijk nog heel wat zijn die het lidmaatschap van een kerkgenootschap vermelden als zij schriftelijk hun houding t.a.v. de godsdienst moeten medelen.

Er zijn nog meer bijzonderheden te voorschijn gekomen uit dat onderzoek: van hen, die wel naar de kerk gaan, zei een kwart, dat zij vroeger vaker gingen. Slechts één procent placht vroeger niet naar de kerk te gaan. Minder dan een half procent gaf de invloed van Billy Graham of van andere evangelisten op als de oorzaak van hun vernieuwde kerkgang.

Waarmee we maar willen aantonen, dat de kerkelijkheid onder kerkelijken kennelijk vermindert en dat de invloed van Billy Graham en consorten veel geringer is dan men in het algemeen vermoedt.

De werkmethode van gebedsgenezers als Zaïss, Branham en Hicks stuiten ook in kerkelijke kring op (voorzichtige!) tegenstand. In een rapport over deze „genezers”, opgemaakt in opdracht van de Oberkirchenrat der Evangelische Kerk in Württemberg heet het: „Een gemeenschappelijke trek (in de methoden van deze heren) is bijv. het optreden van een psychische hoogspanning, die op een of andere wijze kunstmatig wordt gewekt... De hoorders worden in de beweging meegenomen door het zingen van veel herhaalde korte strofen of het samen uitspreken van versregels of Halleluja-geroep... Het feit,

dat een zeer groot aantal mensen niet genezen wordt, dringt nauwelijks tot de vergaderden door of het wordt toegeschreven aan gebrek aan geloof bij de zieken”.

Weer een bewijs, dat massasuggestie het kritisch denken der mensen ondermijnt, het vermogen tot het vormen van een eigen, persoonlijke mening en overtuiging uitschakelt. Dat de resultaten van dergelijke séances uiterst gering zijn, daarvan waren wij altijd al overtuigd. Maar „die anderen”? Enfin, in dit verband mogen wij wel zeggen: „Ook dit zal wel uit-zielen”.

De VN-commissie voor de rechten van de mens heeft een Noorse motie die aandrong ieder onderscheid tussen wettige en onwettige kinderen af te schaffen, verworpen. Het Noorse voorstel was gericht op volledige rechtsgelijkheid voor alle kinderen, ongeacht de burgerlijke staat van hun ouders.

En verwondert het u, dat het vooral afgevaardigden uit rooms-katholieke landen waren, die zich sterk kantten tegen het voorstel?

Hebt u, evenals wij, intens genoten van het schouwspel, dat de komst van Arend-Roland – zo genoemd naar zijn Belgische ontdekkers – ons de laatste dagen van april en de eerste van mei heeft geboden? Hij heeft ons weer doen ervaren, hoeveel onverklaarde wonderen de kosmos – ook onze „woonplaats” – nog heeft.

Maar zijn verschijning heeft ons ook geleerd, dat de volkomen irrationele angsten, die kometen vroeger wekten, tot het verleden behoren. Voor zover ons bekend heeft zijn komst nergens ter wereld massa-psychoses veroorzaakt gelijk dat nog in 1910 het geval was, toen bekend werd dat in de staart van de komst van Halley cyaangas was geconstateerd en dat de aarde door die (uiterst ijle!) staart zou gaan. Velerlei soort voorlichting heeft de mensen leren inzien, dat er aan zijn verschijning niets on- of boven-natuurlijks is.

Het volgende kan niet anders dan door een Rotterdamse jongen zijn gezegd. Tijdens bijbel-onderwijs op een openbare ULO-school werd hem – volgens de hervormde „Rotterdamse Kerkbode” – gevraagd wie Mozes was. Antwoord: „Eerst werd hij geboren, daarna te water gelaten”.

Intussen wel een bewijs, hoe weinig de grote geestelijke leiders der mensheid leven in de geesten van de meeste mensen. Als men die jongen zou vragen, wie Boeddha, Socrates of Confucius waren, wat zou hij dan hebben geantwoord. Van Mozes wist hij tenminste nog, dat hij geboren was

en iets met water te maken heeft gehad, maar die andere namen zullen wel abracadabra voor hem zijn. En voor hoeveel anderen?

Een hoogst ergerlijke geschiedenis, daar in Valkenswaard. Is het nog nodig de feiten te releveren? Wat uiteindelijk die kandidaat-notaris, de officier van Justitie en de politie heeft bewogen tot het opstellen van die dodende val voor een oude inbreker ontgaat ons voorlopig geheel en al. Misschien dat het rapport aan minister Samkalden, waarom deze heeft gevraagd, opheldering zal geven.

Naïef als wij zijn vragen wij ons af, of justitie en politie het slachtoffer niet duidelijk hadden kunnen maken, dat zijn plannen bekend waren, opdat de man voor zijn wandaad zou terugschrikken. „Maar dan had hij het elders geprobeerd”, horen wij tegenwerpen. Stel, dat hij „gewoon” was gearresteerd en voor een jaar was opgeborgen, dan had hij het daarna toch ook weer ergens anders geprobeerd. Nu is een mens – misdadiger of niet – opgeofferd aan het ingenieuze (?) spel van justitie-ambtenaren.

Een enkele keer kunnen ingezonden-stukken-schrijvers héél rake dingen zeggen. Zo J. A. Beha (een pseudoniem?) in „Het Parool”, die juist naar aanleiding van „Valkenswaard” pleit voor herziening van onze rechtsbedeling. Hij veroordeelt – o.i. terecht – de overheidsdienaren die zich geroepen voelen het plegen van onzedelijke en onmaatschappelijke daden uit te lokken (Valkenswaard). Hij stelt voor ter berechting van hardnekkige gevallen (De Zwarte Ruiter, Gerrit de Stotteraar, „Willempe”) een bijzondere rechtbank in te stellen, die niet tot taak zou hebben te straffen,

maar te „corrigeren”. Begrijpen wij „Beha” goed, dan acht hij menselijke bewogenheid en ethisch niveau voor de leden van zo’n rechtbank belangrijker dan grote juridische kennis.

„Beha” zou, wat ons lekenoordeel betreft, de lijn verder mogen doortrekken. Hij blijkt in wezen een tegenstander te zijn van het „orthodoxe woord straf”. Wij zijn het ook; het is belast en beladen met vergeldingsgedachten. Iedereen, die ooit werkelijk contact heeft gehad met mis-dadigers, weet dat de meeste van hen geestelijke gebreken, afwijkingen of trauma’s vertonen. Daarom liefst „correctie” – ook dit woord bevalt ons niet helemaal – van allen, die mis-daden hebben begaan. Maar wat wagen wij ons in zo kort bestek aan zo’n ontzaglijk vraagstuk?

Ook vele godsdienstigen erkennen tegenwoordig, dat men aan de „wonderen” uit de bijbel meer symbolische dan reële betekenis moet hechten. Maar die „tekstkritiek” stuit nog altijd op sterke weerstand. Zo is er, tijdens de Apeldoornse toogdag van de hervormde mannenorganisatie „In Dienst der Kerk” zwaar gediscussieerd over de vraag, of Jozua tijdens de slag bij Gibeon nu werkelijk de zon en de maan heeft laten stilstaan (Jozua hfd. 10, vers 12-14).

Een zonderlinge gedachtenwereld toch, waarin de dogmatische verdedigers van de pro-stilstaant-„theorie” leven. Maar daartoe komt men, als men de bijbel niet ziet als een menselijk boek, waarin grote menselijke gedachten en daden zijn opgetekend, maar ook laaghartige en laffe. Als spiegel van menselijkheid en onmenselijkheid is het nog altijd een machtig boek, maar een goddelijke openbaring? Nee.

IK KAN HET NIET VERDRAGEN...

Ik kan het niet verdragen dat hun licht is uitgestampt, dat men hun ademkracht vermord heeft, dat in een zwarte put het puin van hun gebeente overnacht.

Nooit wijkt meer uit de achtergrond van mijn gehoor het slepende geluid van voeten met doodsangst bezwaard; wanneer ik zwijg, schreeuwt de aarde het uit van pijn die door haar ingewanden vaart, als ik mijn ogen dichthoud, vlamt in oog en mond van duizenden het noodvuur aan en zie ik kinderen met trillend lijf tegen hun wankelende moeder staan.

Het wijkt niet meer: na zoveel jaren Gloeit ieder nachtbegin nog van hun pijn en kan ik het verleden slechts bedaren door zelf als een vernietigde te zijn.

M. Mok; uit: Stormen en Stilten, uitg. Meulenhoff, Amsterdam 1956.

Herinneringen aan Erasmus

„De naam van Erasmus zal nimmer verdwijnen”.
John Colet (Engels humanist 1467–1519)

*Neuscaricatuur van
Erasmus door hem
zelf getekend*

Na een vierjarig verblijf in Leuven had Erasmus hier in dit huis rust gezocht, vermoeid en ontgoeeld door de aanvallen en delaster, waarmee de Leuvense theologen hem achtervolgden. Hij hield van de natuur, van een rustig leven in een eenvoudig buitenhuis. In zijn „Convivium religiosum” laat hij een gastheer zeggen „Mij is mijn eenvoudig buitenhuis een nestje, aangenaam dan enig paleis, en indien hij koning is, die vrij leeft naar zijn zin, dan ben ik hier voorzeker koning.”

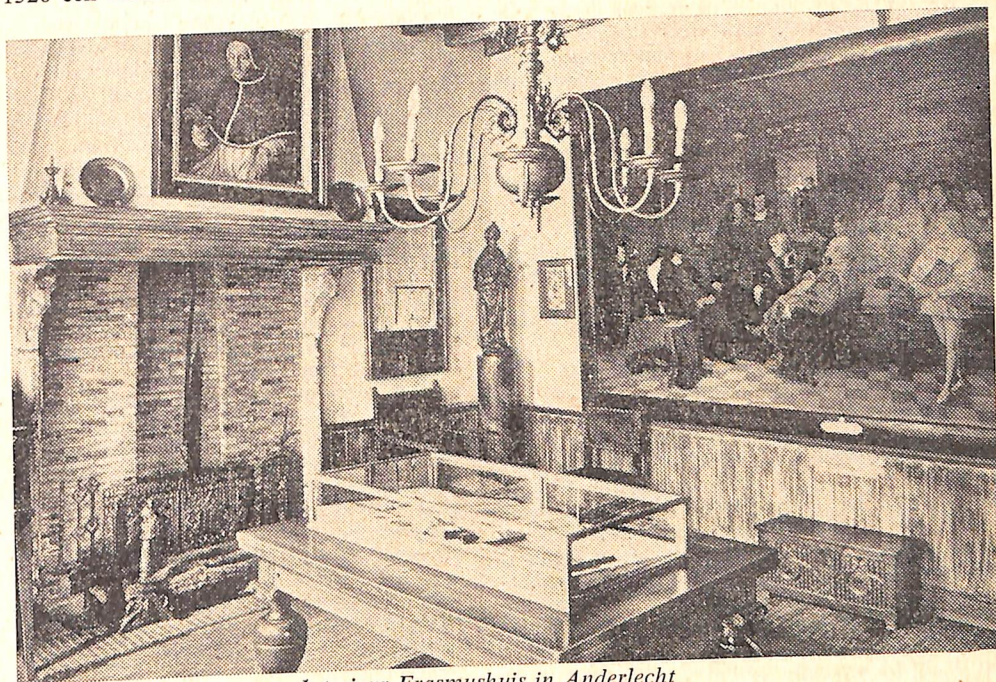
Zijn vriend de kanunnik Peter Wychman bewoonde sinds enige tijd het huis „In den Zwaaene”, hem beschikbaar gesteld door het kapittel van Anderlecht. Wychman had Erasmus uitgenodigd bij hem zijn intrek te nemen en Erasmus was onmiddellijk op dit aanbod ingegaan. Vaak reed hij te paard van Anderlecht naar Brussel. De gezonde atmosfeer en de rust van het kleine Anderlecht kwamen zijn gezondheid zeer ten goede en het is niet verwonderlijk, dat hij het voornemen koesterde zich hier voorgoed te vestigen. Het lot beschikte evenwel anders. Na enkele maanden verliet hij op 28 oktober (zijn verjaardag) 1521 Anderlecht om zich naar Bazel te begeven, waar hij drukproeven bij zijn drukker Frobenius wilde corrigeren. Hij heeft Anderlecht nimmer teruggezien. In Bazel schreef hij later: „Mijn gedachten gaan vaak terug naar Brabant door de brieven van mijn vrienden. Ik zou er oud willen worden, het is mijn vaderland.”

Wanneer wij door het Erasmushuis dwalen, dan valt het ons op hoe stijlvol de vertrekken zijn gemeubeld. Overal hangen portretten van de grote humanist, o.m. van Dürer, Holbein en Metsys. Wanneer wij de verschillende portretten aandachtig beschouwen, dan vallen ons vooral op die peinzende scherpe blik en ook de ironische glimlach, welke Holbein zo meesterlijk tot uitdrukking heeft gebracht. In de gotische „Chambre de Rhétorique” treffen wij een portret van Erasmus aan, dat Holbein in 1535 maakte, dus een jaar voor Erasmus' dood. Het is een houtgravure, waarop Erasmus, staande in een poort met kariatiden, is afgebeeld met één hand steunende op de Romeinse god Terminus. Bijzonder mooi is de Renaissancezaal (evenals de andere zalen met een plafond van eikenbalken), waar men allerlei gotische kopelen heeft geplaatst. Een zuiver gotische kopelen kroon, midden in de zaal, trekt al dadelijk de aandacht. Hier treft de geïnteresseerde bezoeker allerlei manuscripten en zeldzame uitgaven

van het werk van Erasmus aan, zoals de eerste drukken van de „Lof der Zotheid” (in 1511 in Straatsburg gedrukt) en de Adagia, een verzameling van 4521 Griekse en Latijnse spreekwoorden, die men wel het „Arsenaal van Minerva” heeft genoemd. Hier vindt men ook een uitgave van Seneca met commentaren van Erasmus (1514).

Seneca met commentaren van Erasmus (1514). Een klein vertrek wordt ons gewezen als de werkkamer van de Rotterdamse humanist. Bij het venster staan zijn schrijftafel en zijn stoel. Ook zijn bibliotheek is hier ondergebracht. Aan de muren weer portretten van Erasmus en ook van Luther en Thomas More. Hier vindt men werk van Dürer, Holbein, Lucas Cranach en Quinten Metsys, voor een deel kopieën. Er is een bekend portret (gravure) van Erasmus door Dürer (1526), waarvan Erasmus zelf echter heeft opgemerkt: „Dürer heeft mij afgebeeld, maar 't lijkt niets.“

Dürer onderhield vriendschappelijke relaties met Erasmus en bracht hem op 27 augustus 1520 een bezoek in Brussel. In zijn „Tage-

Interieur Erasmushuis in Anderlecht

buch der Reise in die Niederlande" schreef de befaamde Duitse schilder en graveur hierover: "... und Erasmo Roterodamo hab ich auch ein passion geschenkt, in kupffer gestochen ... Ich hab den Erasmus Roterodamo noch einmahl conterfet".

Van deze ontmoeting getuigt een houtskooltekening, thans in het Louvre, waarboven Dürer schreef: „Erasmus von Rottentam, 1520.“ Erasmus had grote bewondering voor Dürer waarvan de lofrede getuigt, die hij in 1528 kort na het overlijden van deze Renaissancekunstenaar schreef.

In hetzelfde vertrek hangt ook een aquarel van Hans Holbein, vleermuizen voorstellend. Verder bewonderden wij er een zeldzame uitgave van de „Lof der Zotheid” (1515) met illustraties, die Holbein op zeventienjarige leeftijd maakte. Toen hij de tekeningen van Holbein onder ogen kreeg, riep Erasmus uit: „Oho, als Erasmus er nog zo uitzag, nam hij terstond een vrouw.” In het midden van de kamer ligt in een vitrine een afgietsel van de schedel van Erasmus.

Op een muntstuk geslagen ter ere van Erasmus door Quinten Metsys zien wij het portret van Erasmus met het opschrift „Zijn geschriften zullen van hem het beste portret geven” en op de keerzijde het embleem van de humanist,

n.l. de Romeinse god Terminus, de god der grenzen en hierbij het devies van Erasmus „Concedo nulli” („Ik wijk voor niemand”). Erasmus gaf de volgende uitleg aan dit embleem: Terminus maant ons tot overpeinzing van de dood. Het randschrift van de medaille luidt dan ook „Let op het einde van een lang leven; de Dood is het einde der dingen”.*) Erasmus' vijanden beweerden echter, dat het „Concedo nulli” op hemzelf betrekking had en zijn verweten hem, ten onrechte uiteraard, zijn hoogmoed.

V oorts bevindt zich hier het eerste pamflet, dat Erasmus tegen Luther richtte. Hier hangt ook een kopij van het bekende portret, gemaakt door Holbein, waarvan het origineel zich in Bazel bevindt. Holbein had aan Erasmus een introductie te danken, waardoor de schilder in Engeland (waar hij o.a. de familie More schilderde) aan het hof toegang kon krijgen.

De Witte Zaal heeft evenals de Renaissancezaal een mooi eikehouten plafond met een Renaissancecluster, een grote gotische schoorsteen en meubelen uit de zestiende en zeventiende eeuw. Op de schoorsteenmantel staat een triptiek van de Nederlandse kunstenaar Blommaert (16de eeuw). Van groot belang zijn de frescoschilderingen, die toegeschreven worden aan Ita-

liaanse kunstenaars. Constantijn Huygens, een neef van de bekende natuurkundige Christiaan Huygens, die een bezoek bracht aan het Erasmus huis, maakte hiervan melding in zijn reisdagboek. Nadien verdwenen de fresco's onder enige lagen kalk, waarmee de weinig kunstzinnige bewoners ze bedekten om in onze eeuw weer herontdekt te worden. In deze zaal staan verschillende vitrines met manuscripten en oude drukken van de werken van Erasmus. Wij troffen hier brieven van Erasmus aan, allerlei drukken van de „Lof der Zotheid”, zijn uitgaven van de klassieke schrijvers en natuurlijk de bekende „Colloquia” (Samenspraken). Deze „Samenspraken”***) werden in 1528 door de Parijse Sorbonne veroordeeld wegens de ketterse opvattingen.

*) *Vergelijk hiermede de uitspraak van Spinoza: „De vrije mens denkt aan niets minder dan aan de dood; zijn wijsheid bestaat niet in overpeinzing van de dood, maar van het leven.” (Ethica IV; stelling 67).*

**) Deze „Samenspraken” werden voor de oorlog gedeeltelijk vertaald en door de Wereldbibliotheek uitgegeven. Ik vraag mij af of enige van deze dialogen niet geschikt zijn voor opvoering door amateurtoneelspelers uit onze verbondsgemeenschappen.

(Vervolg op pag. 4)

Over de gevaren van het atoom-wapen

Voor het forceren van een militair succes heeft men altijd gebruik gemaakt van nieuwe vindingen. Na de geleide projectielen kwam men tot de explosie van de atoombom, waarvan de uitwerking catastrofaal was op Hiroshima en Nagasaki. Inmiddels heeft men niet stil gezeten en thermo-nucleaire wapens ontwikkeld met veel uitgebreidere werking. Daarvoor zijn belangrijke, uitgebreide en veelvoudige proefnemingen nodig, die dan ook regelmatig worden gedaan.

Hoewel het zeker is, dat steeds spoedig na de ontdekking van nieuwe wapens, ook de verdediging daartegen vooruitgang gaat vertonen en men op het ogenblik geenszins machteloos is, wanneer het er om gaat het effect van een atoomexplosie te verkleinen, kleven er toch aan alle werkzaamheden met atoomsplitsing verscheidene gevaren, die des te sterker gelden, omdat ze niet dadelijk worden opgemerkt en ten dele pas zeer laat, na vele geslachten, tot uiting kunnen komen.

Het is daarom, dat men de proeven met atoomwapens – evenals de voor vredesdoeleinden toegepaste atoomproeven – met andere ogen moet zien dan onderzoeken op ander gebied, al zijn daar ook dikwijls destructies opgetreden, zoals branden en ontploffingen.

De gevaren, verbonden aan atoomsplitsing zowel voor militaire als voor vredesdoeleinden, zijn velerlei.

In de eerste plaats zijn er de onmiddellijke resultaten. Bij de ontploffing krijgt men te maken met:

- a. sterke luchtverplaatsing (de „blast”) die huizen kan doen instorten;
- b. zeer hoge temperaturen die aanzienlijke branden kunnen veroorzaken;
- c. sterke radio-actieve stralingen die enerzijds verbrandingen kunnen veroorzaken en anderzijds de omgeving radio-actief maken.

Het is juist dit laatste punt, dat het belangrijke onderscheid vertegenwoordigt met de detonaties van de klassieke explosiva. Ook daar instortingen en branden, vooral bij de zogenaamde gemengde bombardementen, d.w.z. bombardementen met brand- en brisantbommen. De radio-actieve straling besmet een groot terrein, omdat radio-actieve deeltjes bij de explosie hoog in de lucht worden geslingerd, zich over grote

(Slot van pag. 3)

gen, die men er in kon aantreffen. De kritiek had vooral betrekking op de punten: Erasmus' spot over vasten en vleesverbod, de aflaten en de kloostergeloften. Dit waren zaken, die Erasmus ook persoonlijk raakten. Over zijn eigen kloostergelofte had hij altijd spijt gehad. De vasten was voor deze ziekelijke man een kwelling en bovendien hield hij niet van vis. Erasmus is de Sorbonne het antwoord niet schuldig gebleven.

In zijn nieuwe „Samenspraken” nam hij een satire op „De vergadering der Grammatici”, waarin hij de draak stak met de Parijse universiteit. Toch waagde de kerk het niet scherpe maatregelen tegen hem te nemen. Erasmus kon rekenen op de steun van vele vrienden en bewonderaars (o.m. van koning Frans I van Frankrijk). Doch de voornaamste reden, waarom men hem met rust liet, was de vrees, dat hij naar de partij der hervormers zou overlopen. Na zijn dood (1536) nam men echter maatregelen om verspreiding van zijn geschriften tegen te gaan. De „Samenspraken” en de „Lof der Zotheid” werden in 1564 door Rome op de Index geplaatst!

P. KRUG

afstanden, zelfs wel om de gehele aarde, kunnen verplaatsen en langzaam naar de aarde terugkeren door regenval en dergelijke. Dit verschijnsel wordt de fall-out genoemd. Een eigenschap van radio-actieve stoffen is, dat zij, onder het afgeven van ionisatie-energie, uiteenvallen. Voor de verschillende stoffen is dit verschillend. Voor radio-actief strontium is de halveringstijd 26,6 jaar. Men verstaat daaronder dat van een bepaalde hoeveelheid radio-actief strontium na 26,6 jaar de helft vergaan is onder het uitzenden van ioniserende straling. Dit betekent dus verder, dat de helft nog actief is en dus weer een halveringstijd van 26,6 jaar heeft. Een dergelijke stof is dus een permanent gevaar, omdat er steeds radio-activiteit vanuit gaat.

In de tweede plaats zijn er de laat optredende gevolgen, die weer gesplitst moeten worden in tweeën, n.l.

- a. de gevolgen voor het getroffen individu en
- b. de gevolgen voor zijn nageslacht.

Dit laatste is een geheel nieuw facet. Wanneer vroeger een man of vrouw hersteld was van de gevolgen van een bombardement, waren de wonden geheeld en de verbrandingen genezen, dan was daarmee de zaak afgelopen, al bleef zo iemand misschien invalide. Bij een bombardement met atoom-, of met thermo-nucleaire wapens is dit anders. Door de straling kan niet alleen schade worden toegebracht aan de getroffen zelf, maar ook aan de zich in het moederlichaam ontwikkelende vrucht en zelfs aan de geslachts-cellen zowel van man als vrouw.

Het zijn daarom speciaal de laat optredende gevolgen van het werken met atoomsplitsing die ons zeer tot nadenken moeten stemmen. Toen men pas met röntgenstralen en met radium ging werken – en in feite treedt hier hetzelfde op als bij de kernsplitsing (de werking van radium is immers niets anders dan kernsplitsing) – hebben zich bij de werkers hiermede naast ernstige verbrandingen, beschadiging van bloedbereidende organen (leucemie, enz.) voorgedaan, er traden zweren op, die niet tot genezing gebracht konden worden en er trad kanker op.

Bekend is, dat na de bombardementen op de Japanse steden, die tot de capitulatie van het land leidden, vele gevallen van leucemie zijn waargenomen. Wanneer men nu bedenkt, dat er, om deze mensen in het leven te houden, gemiddeld 13 liter bloed nodig is, dat wil zeggen 26 donors volgens de regels van de bloedtransfusiedienst van het Nederlandsche Rode Kruis, dan ziet men, welk een belangrijke moeilijkheden dit met zich meebrengt.

Misschien veel belangrijker is het, dat er een grote kans bestaat, dat een zwangere vrouw, na aan intensieve bestraling blootgesteld te hebben, een misvormd kind ter wereld brengt. De waarnemingen in Hiroshima lopen geheel parallel met proeven welke gedaan zijn op drachtige dieren, die aan straling waren blootgesteld. Hierbij zijn misschien de afwijkingen aan de hersenen wel de ergste. Wij kennen de microcefalie, die zeker in een aantal gevallen op rekening van schade door stralen moet worden geschreven. Maar het schijnt dat ook andere afwijkingen zoals leucemie en kwaadaardige gezwellen zich in de loop van jaren bij de kinderen kunnen openbaren, als hun moeders aan stralen blootgesteld werden toen zij in verwachting waren.

Het is zeer moeilijk zich er een voorstelling van te maken, hoe groot de schade is, die erfelijk aan het nageslacht wordt doorgegeven.

Over het algemeen blijken al deze mutaties in meerdere of mindere mate ongunstig te zijn. Verder is het onomstotelijk vast komen te staan, dat er geen kleine onschadelijke hoeveelheid straling is en dat het er niets toe doet of de dosis

stralen ineens of telkens bij kleine beetjes op de geslachtsklieren inwerkt. Elke toevoeging verhoogt dus de schade.

De mens staat bloot aan zogenaamde back-ground radiation, de uit de omgeving tot hem komende straling. Daarnaast wordt hij hoe langer hoe meer blootgesteld aan röntgendiagnostiek. Op het ogenblik wordt al aangenomen dat deze diagnostische bestraling omstreeks 22% van de back-ground radiation vormt. Komt hier nu nog een zekere hoeveelheid ioniserende stralen van atoomsplitsing bij, dan werkt dit zeker ongunstig in genetische zin.

Hoe meer mensen er een zekere schade aan hun geslachtsklieren hebben opgelopen, des te groter wordt de kans, dat het nageslacht erfelijke afwijkingen zal gaan vertonen. Wanneer de afwijking van één van de ouders wordt overgeërfd, dan heeft zij over het algemeen weinig effect, al is enig effect er meestal niet aan te ontzeggen. Krijgt het kind echter van beide ouders afwijkingen (en de kans daarop neemt belangrijk toe naar mate er meer mensen aan bestraling blootstaan) dan wordt de afwijking manifest.

Bij het bevolkingsonderzoek door middel van de schermbeeldfotografie, dat zeer veel nut afwerpt en waarbij men dus een zekere genetische schade op de koop toe moet nemen, en bij het röntgenonderzoek ter gelegenheid van allerlei keuringen, komt nu de schade, die het gevolg kan zijn van atoomsplitsingen, welke in hun directe invloed door allerlei voorzorgen zeer beperkt kan worden gehouden, maar die op grond van twee gevolgen grote schade kunnen opleveren n.l.

- a. door de fall-out, waarbij grote gebieden met radio-actief stof besmet kunnen worden,
- b. door de afvalprodukten, die ook nog radio-actief zijn.

De Japanse vissers, die zelf schade leden bij de proeven met thermo-nucleaire bommen in de Stille Oceaan, berichtten ook over besmette vissen. Radio-actief strontium, dat bij een explosie de lucht wordt ingeslingerd en met de regen op de weide komt, besmet het gras. De koe, die hier graast, neemt dit radio-actieve strontium op en het komt in de melk die wij drinken. In ons lichaam komt het vooral in het beenderstelsel. Het blijft daar actief en zendt dus voortdurend ioniserende stralen uit; het eerst op het beenmerg waar de bloedbereiding plaats heeft.

Wij zullen er steeds rekening mee moeten houden, dat elke vorm van ioniserende straling schade kan berokkenen en wel:

- a. directe schade aan de getroffen individu röntgen-,kater”, verbranding);
- b. latere schade aan de getroffen individu (leucemie, röntgenulcus);
- c. schade aan het zich in de moeder ontwikkelende kind (misvorming);
- d. schade aan het nageslacht (aanleg tot erfelijke afwijkingen).

Men doet er dus verstandig aan zich zo min mogelijk aan bestraling bloot te stellen:

- a. door zo min mogelijk röntgenonderzoek (dus vooral ook geen röntgentoestellen in schoenwinkels);
- b. door dat gedeelte van het lichaam, dat niet onderzocht moet worden goed buiten de stralen te houden door afdekking met lood, loodschort enz.
- c. door sterke beperking van het aantal atoomproeven, wanneer volledig tegengaan hiervan niet mogelijk is.

Men mag nooit vergeten, dat het hier gaat om zeer gevaarlijk materiaal, waarvan het grootste gevaar juist ligt in het feit, dat het ten dele pas op de zeer lange duur zichtbaar wordt.

DR. E. TONCKES

De balans

De vorige maal hadden we 't over de psychologie en dat die ons al veel had geleerd. Zij heeft ons o.a. geleerd, dat veel van de gedragingen van de mens, die we vroeger „slecht” noemden, niet anders zijn dan min of meer „ziekelijke” reacties van de mens op ongunstige levensomstandigheden. Een alcoholist b.v. is nu niet meer „slecht” maar „ziek”.

We vertelden van de twee professoren, een gereformeerde en een humanist. De eerste gaf wel toe, dat we in 't verleden veel voor slecht hebben aangezien, wat bij onze vermeerde kennis als ziekte is herkend, maar hij wou toch ook graag nog wat „voor de zonde overlaten”. De humanistische professor kwam tot de conclusie dat de mens niet in aanleg slecht is, maar dat hij alleen met „slecht” gedrag reageert als de levensomstandigheden hem in zijn normale ontplooiing belemmeren.

Wij zullen hier geen keuze maken tussen erfzonde en belemmering van de normale ontplooiing als oorzaak van het kwaad. Dat laten wij maar aan de geleerden over, die daarover vast nog niet zijn uitgepraat. Maar ze weten wel dat we ermee zitten: Met het verschijnsel van het kwaad, wat dan ook de oorzaak ervan is.

Dat merkten we in een gespreksgroep, waarin men het niet had over de oorzaak, maar over de omvang van het kwaad.

— Alle mensen zijn slecht. Er zijn alleen slechte en heel slechte mensen —, zei een pessimist.

Daar kwam protest tegen.

— Zo mocht je het niet stellen! Er waren ook goede mensen, en er was door mensen toch ook veel goeds gedaan. —

Om het probleem wat algemeen te houden en de deelnemers aan het gesprek wat nadrukkelijker aan het onderwerp te binden, want

ONTMOETINGEN OVER HUMANISME (V)

één dwaalde al af naar een andere vraag, zeiden we:

— Het is natuurlijk niet mogelijk. Maar als we het nu eens op een balans konden afwegen. Al het goede dat door mensen is gedaan op de ene schaal, en al het kwade op de andere. Wat dunkt u? Naar welke kant zou de schaal dan doorslaan? Naar de zijde van het goed of naar die van het kwaad? —

— O, dat is zonneklaar —, vonden de meesten, — zonder meer naar de zijde van het kwaad. —

Een bleef bedachtzaam en zei:

— Dat weet ik nog zo niet. Ongetwijfeld zal de schaal van het kwaad zwaar belast zijn. Maar denken jullie er wel aan om al het goede dat door mensen is gedaan, op de andere schaal te leggen? Alles wat die miljoenen moeders voor hun kinderen doen, en de vrouwen voor hun mannen, en de mannen voor hun vrouwen. Heb-

ben jullie dat er wel op gelegd? En het werk van Albert Schweitzer. Dat weegt ook zwaar. En dat van onze redders aan de kust, die met eigen levensgevaar de zee op gaan om het leven van anderen te redden? En wat we met elkaar bij de stormramp hebben gedaan? En nog zoveel meer? —

— Ik weet het nog zo niet — vervolgde hij, — wij hebben de eigenaardige gewoonte om het kwade direct en als door een vergrootglas te zien! Maar aan het goede zien we dikwijls al te gemakkelijk voorbij, omdat we dat als iets vanzelfsprekends beschouwen. Als je wilt wegen, dan moet je ook alles op de schaal leggen wat er op hoort. En dan weet ik het nog zo niet. —

De pessimist zweeg eerst stil. Zijn al te eenzijdig ongelooft in de mens was echter kennelijk aan 't wankelen gebracht. Want tenslotte zei hij:

— Van die kant heb ik 't nog nooit bekeken. Daar moet ik nog eens over nadenken. —

Eruit gekomen zijn we niet. Ik bedoel: uit de vraag naar welke kant de schaal zou doorslaan. Maar men heeft, geloof ik, wel eerlijker leren wegen.

Albert Camus komt er in zijn boek „De Pest” wel uit, als hij na de beschrijving van veel goeds en veel kwaads en van veel menselijke ellende tijdens een pest-epidemie in de stad Oran tot de conclusie komt dat er „in de mens toch meer bewonderenswaardigs is dan verachtelijks.”

Maar het fragment uit het gesprek wilde ik u toch niet onthouden!

C. H. SCHONK

De rode loper

IK heb vroeger vaak gedacht: wat hebben de mensen het toch heerlijk die aldoor boeken mogen lezen om er daarna over te schrijven! Wel pakt het niet precies zo uit, want ik heb moeten ervaren, dat één op de tien al een aardig gemiddelde is, hetgeen er in de praktijk op neer komt, dat het lezen van tien boeken nodig is om er één te vinden dat de moeite van onze belangstelling loont.

Eerst even een plaatsbepaling, zodat u weet waaraan u toe is. Ik heb me voorgenomen nooit dat te schrijven wat in welk kader ook — roman, novelle, kinderboek, essay, poëzie — maakwerk is, knoeiwerk dus, geschreven met de toelag „geld te maken” en niet met de intentie weer te geven wat de auteur heeft beroerd en hierdoor zijn lezers ontroert. Dat de schrijver na het schrijven van zijn boek er aan moet denken met zijn werk geld te verdienen, omdat het zijn broodwinning is, is volkomen in de haak. Anders zou hij arm-lastig worden. Het gaat dus om het karakter van

zijn opzet en nu is het merkwaardig hoe vaak lezers, zij het dikwijls zonder hun zienswijze of gevoelsuiting scherp te stellen of er steekhoudende argumenten voor aan te voeren, maakwerk treffend van het goede boek onderscheiden.

Dezer dagen las ik *De Rode Loper* van mevrouw C. R. Pothast-Gimberg, mooi uitgegeven door de uitgeverij Ploegsma te Amsterdam, met een in kleur fijn afgestemde omslag die de toonaard van het boek zinvol overbrengt. Uiteraard had ik haar naam al vele keren lovend horen noemen en uiteraard had ik een voorstelling van haar werk en haar persoonlijkheid.

„Toch groet ik de bloemist gewoon; hij sluit de winkeldeur achter me, nadat ik een orchidee gekocht heb en knikt me nog toe aan de andere kant van de ruit, zo van: 'hard voor die doktersvrouw, nu al weduwe.

Hij kan zich een zekere vertrouwelijkheid veroorloven: hij kent me van klein kind af, toen mijn vader hier dorpsdokter was.

Uit diezelfde vertrouwelijkheid stamde zijn opmerking: „Ik wist wel, dat u van orchideeën houdt, uw man zocht altijd de mooiste voor u uit.”

„Nee,” zei ik en draaide me helemaal om. Maar meteen slikte ik de rest van de zin in en mijn ja klonk overtuigend genoeg...”

Hiermee begint het boek en ik zou bijna zeggen, dat hiermee ook het einde in wezen is vastgelegd. Het is een intrigerend begin, zoals u merkt, van letterkundig standpunt zeer knap, waarmee ik allerm minst bedoel, dat het een trucc, een handigheidje zou zijn. Het heeft de kwaliteit der scherpe omlijning van de inhoud, deze als strekking, als menselijk lot in het gegeven. Ik zou u eens willen opwekken zelf werkzaam te zijn en na de hierboven aangehaalde aanhef het boek eerst dicht te doen en u er een uur in te

Lezingen voor de Vara

Voorlopig zullen de uitzendingen in de rubriek „Geestelijk leven” van de VARA — op zondagochtend afwisselend van 9.45 tot 10 uur en van 10 tot 10.15 uur worden uitgezonden.

Zondag 19 mei 10 uur: Dr. J. C. Brandt Corstius: „Alleen maar goed leven”.

Zondag 26 mei 10.15 uur: P. C. J. Reyne: „Pablo Picasso, de schilder van onze tijd”.

Zondag 2 juni 10 uur: Chr. Hennekes: „Kritiek en waardering”.

verdiepen op welke wijze een leven verloopt dat plotseling, na de dood van de echtgenoot, met zijn ontrouw wordt geconfronteerd. U zult dan tot uw verrassing — of ontsteltenis — gewaar worden hoeveel levens er van dit ene leven mogelijk zijn, van een afstompemd voortgaan waardoor alles tot sleur versterft, tot geestelijke verstoring en motorische uitlaat in zelfmoord toe. Ook is het mogelijk, met alle schakeringen die tussen deze uitersten liggen — beide de dood in andere vorm — het laatste op het eerste te laten volgen.

Er zijn evenwel geheel andere reacties denkbaar en mevrouw Pothast-Gimberg heeft een er van beschreven. Het is u natuurlijk duidelijk, dat er voor elke mogelijkheid een onwrikbaar verband tussen de verwerking van het thema en het wezen van de hoofdpersoon moet zijn gelegd. Anders is het boek niet verantwoord en dit nu juist blijft steeds de allereerste vereiste.

Aan deze voorwaarde heeft de schrijfster van *De Rode Loper* in alle opzichten voldaan. Als mijn taak beschouw ik het u alleen op dit interessante begin en de verantwoorde ontwikkeling te wijzen. Lezen moet u het zelf.

TIL BRUGMAN

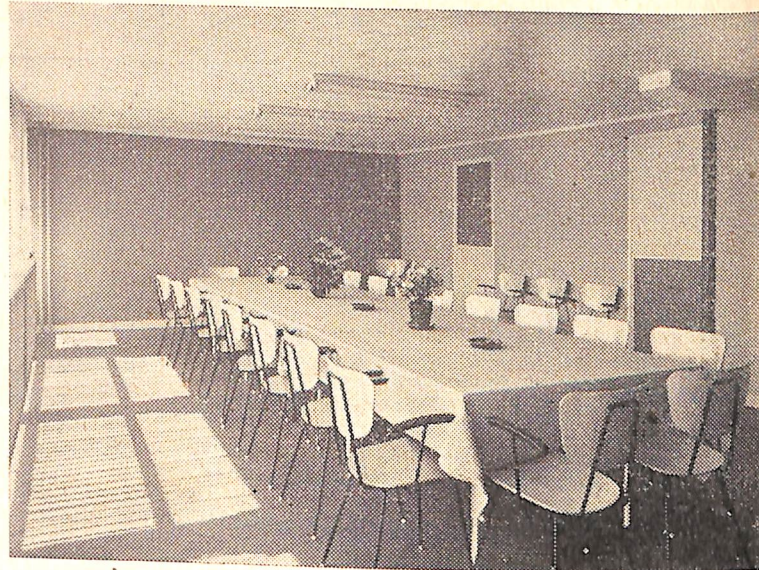
Anti-Atoombom-Liga

De verschillende door natuurkundigen en medici gepubliceerde berichten over de gevaren van een verhoogde radio-activiteit in de atmosfeer, hebben geleid tot de oprichting in juni van dit jaar van de Ligue Antiatomique de la Protection de la Vie (Anti-Atoombom-Liga), die zich ten doel stelt de wereldopinie wakker te maken voor de gevaren die de atoombomproeven met zich meebrengen, en deze te doen beëindigen. De oprichting van een Nederlandse afdeling van deze Liga wordt voorbereid.

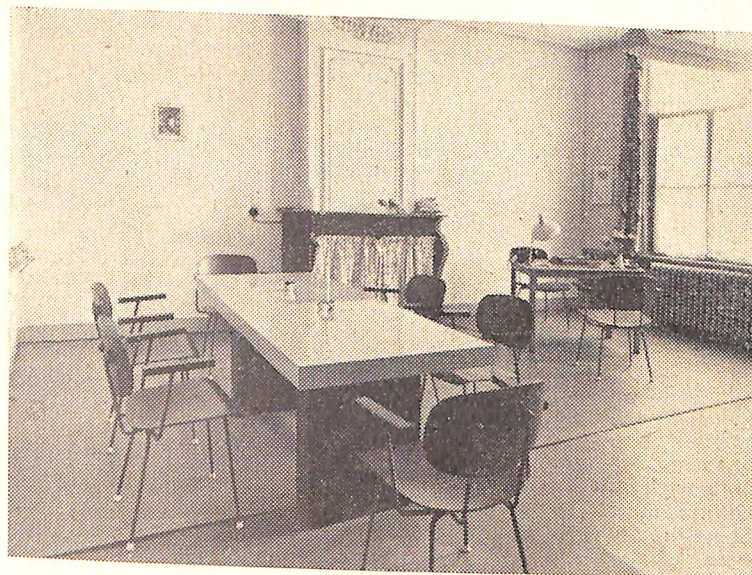
Zo is het Erasmushuis

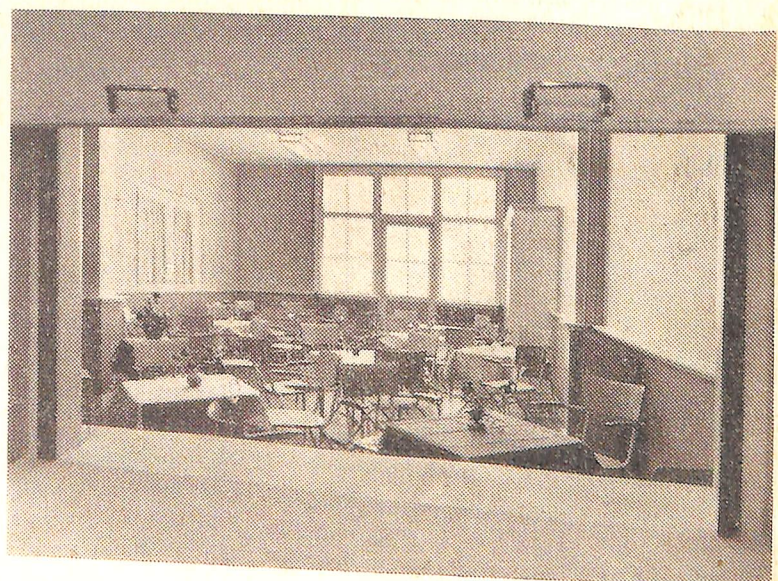
Oudegracht 152, Utrecht,
toen Van Gend en Loos
er nog was gevestigd
en ...
dat nu het „Erasmushuis” heet,
(van binnen) verbouwd door
architect Rietveld, met
medewerking van Jan de Jong

De bijzonder stemmige
hoofdbestuurskamer

De spreekkamer van het
Bureau voor
Levens- en Gezinsmoeilijkheden

De kleine benedenzaal
gezien door het dienluik
van de keuken

Een eigen huis komt niet vanzelf!

Het zou prettig zijn, als u, nadat u de plaatjes van het pas geopende Erasmushuis hebt gezien, ook nog even met ons de erg nuchtere, maar voor de ingewijden daarom niet minder moeilijke, financiële zijde van zo'n eigen huis zoudt willen bekijken.

Laten wij direct vaststellen, dat ons Erasmushuis in guldens berekend bepaald goedkoop is. De goedkoopste zit niet in de oorspronkelijke aankoop prijs (dat was een doodgewone zakelijke transactie) maar in wat daarna kwam, toen een gebouw in gebruik bij een expeditie-bedrijf tot het hoofdkwartier van het Humanistisch Verbond moest worden verbouwd. De hulp die toen van alle kanten kwam opdagen was enorm en van de meest uiteenlopende aard. Het gratis of heel goedkoop ter beschikking stellen van arbeidskrachten en materialen was een belangrijk element; ook het vele denken en tekenwerk nodig voor zo'n groot project kwam bijna voor niets; een aantal Utrechtse leden trok in hun vrije tijd de overall weer aan; grote en zeer grote reducties voor leveranties konden worden verkregen en het resultaat van dat alles was, wij schreven het reeds: niet alleen een prachtig centrum voor de humanistische beweging in Nederland, maar ook, gezien de prijzen van vandaag, een goedkoop huis. Maar... goedkoop is een betrekkelijk begrip. Driehonderdduizend gulden voor een fraai gebouw in het centrum van Utrecht mag dan niet duur zijn, het is voor ons verbond veel en eerlijk gezegd: wij hebben die 3 ton nog niet helemaal bij elkaar; er ontbreekt nog een kleine f 40.000.

Mogen wij u eens een sommetje voorrekenen? Het Erasmushuis heeft een inhoud van ongeveer 4000 m³. Met inbegrip van de hele inrichting, meubilering enz. enz. heeft het dus per kubieke meter f 75.— gekost. (De kenners onder de leden kunnen daaraan al wel zien, hoe goedkoop het is). We komen nog f 40.000, dat is dus f 10.— per m³ tekort. Zou er niet een aantal leden van het verbond zijn, die graag ook iets hadden willen doen, maar niet wisten wat? Wij willen ons best doen hen daartoe als nog in de gelegenheid te stellen. Geld vragen is zo nuchter en zakelijk en daarom zeggen wij liever:

Betaal uw kubieke meter af

Hiervoor zijn twee mogelijkheden:

- U kunt ons het geld lenen door obligaties te kopen; er zijn obligaties voor 1 m³ van f 10.— en voor 10 m³ van f 100.—. Wij vinden de rentevoet — zoals dat heet — van tegenwoordig veel te hoog en we zullen u daarom jaarlijks desgewenst 4 % rente over uw geld vergoeden.
- Als u er bezwaar tegen mocht hebben ons geld te lenen, kunt u natuurlijk ook een of meer kubieke meter geven. Dat bespaart ons in de toekomst de zorg voor de terugbetaling en voor de betaling van de rente.

In elk geval zouden wij het zeer op prijs stellen als u het onderstaande formuliertje zoudt willen uitknippen en ingevuld in een gesloten enveloppe zoudt willen sturen aan de Stichting Erasmushuis, Oude Gracht 152, Utrecht.

Naam _____

Adres _____

Woonplaats _____

verzoekt toezending van:

_____ obligaties à f 100.— ¹⁾
_____ obligaties à f 10.— ¹⁾

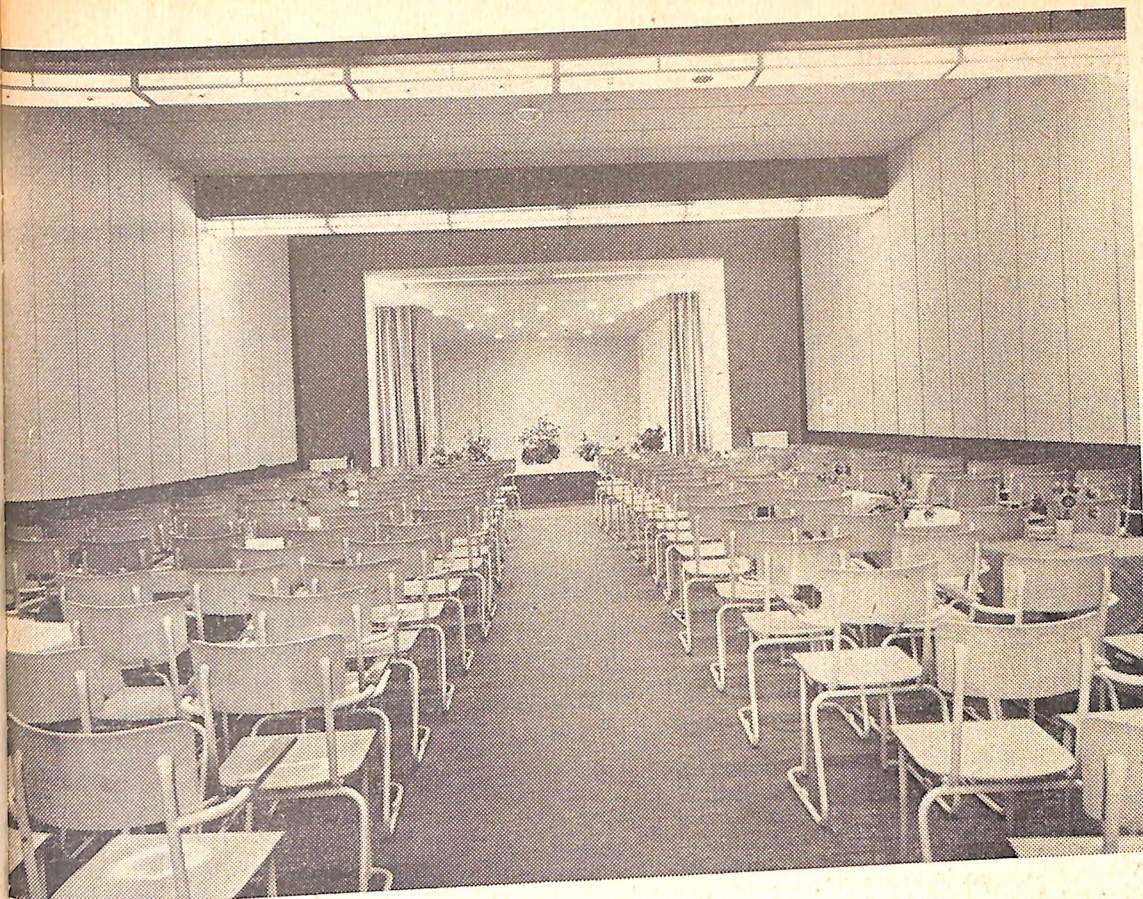
(deze obligaties zijn renteloos / dragen 4% rente) ¹⁾
draagt voor eenmaal bij tot de Stichting van het Erasmushuis f _____

Het bedrag ad f _____ is overgemaakt op postrekening 7247 ten name van het Bankierskantoor „Vlaer en Kol”, Utrecht ten gunste van de Stichting „Erasmushuis”.

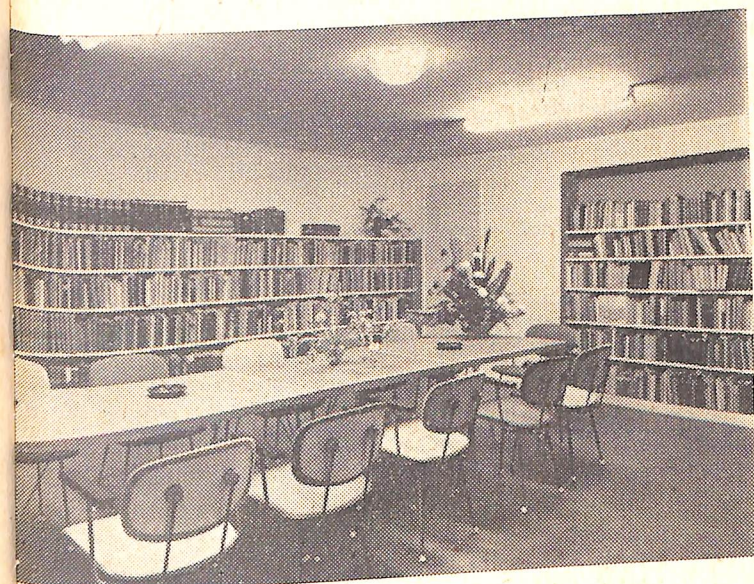
Datum _____

Handtekening _____

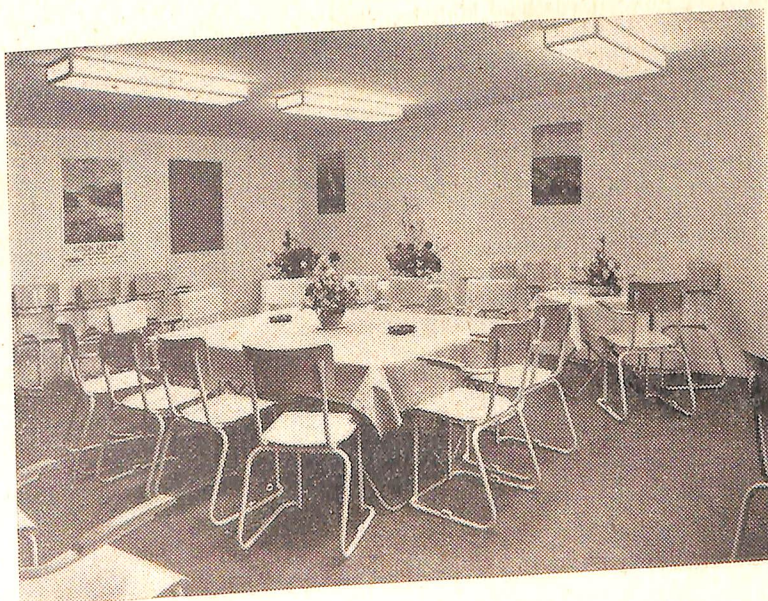
¹⁾ Doorhalen wat niet van toepassing is.

De grote zaal

De reeds goed
voorzienne bibliotheek

Een der kleinere,
gezellige vergaderzaaltjes

„De Ingewijden”

Over Hella Haasse's nieuwe roman „De Ingewijden” is al veel geschreven en gesproken. Er zijn woorden van de hoogste lof overgeuit – „Ronduit een meesterwerk”, schreef één recensent – en het is gekraakt: „De schrijfster is verzwolgen door de waterval van problemen”, die zij zelf heeft verwekt, meent een ander. Bij zo grote waardering en scherpe kritiek moet welhaast het besproken werk van bijzondere betekenis zijn: over een zwak boek zonder smaak of kraak zwijgt men, of men doet het af met enkele vriendelijke of minder vriendelijke woorden. Ik voeg mij bij hen, die „De Ingewijden” een der belangrijkste romans achten, die in het na-oorlogse Nederland zijn verschenen, en wil proberen te verklaren, waarom.

Het thema van „De Ingewijden” is de menselijke eenzaamheid. Hij beeldt uit, hoe de mens steeds weer probeert zich aan die eenzaamheid te onttrekken, hoe hij zich voortdurend weer verbeeldt „ingewijd” te zijn in een van de vele vormen van gemeenschap. Veelal schijnbare gemeenschap, omdat het overgrote deel der mensen louter toevallig tezamen komt in werkring of organisatie, en zelfs in gezin: groeperingen waar een wezenlijk, dñs geestelijk contact moeilijk of nooit tot stand komt, waar de mensen – soms bewust, vaker onbewust van eigen machteloosheid – blijven hongeren naar „inwijding”.

Van de elkaar zoekende en afstotende, slechts zelden elkaar vindende mensen vertelt „De Ingewijden”, een titel die zonder twijfel ietwat ironisch moet zijn bedoeld. Omdat deze uitvoerige roman zo'n wijd terrein overspant kan men hem van verscheidene zijden benaderen, en vrijwel iedere zijde geeft verrassende aspecten. Er is een – zo men wil – „cultureel-politieke” kant, waarbij men kan beschouwen of de schrijfster het Griekenland-van-nu, waar de roman „speelt”, op juiste wijze heeft ontleed, begrepen en getekend. Hierover wil ik het zwijgen toe doen, omdat ik mij in geen enkel opzicht tot een oordeel dáárover bevoegd acht. Hoe indringend echter Hella Haasse het landschap beschrijft bleek mij uit het gevoel, waarop ik mij menigkeer betrapte, een gevoel van herkenning: „Ben ik daar niet al eerder geweest?”

Men kan „De Ingewijden” ook zien als het tweede, doch volkomen zelfstandige deel van een generaties overspannende familieroman, omdat een aantal mensen die tot leven kwamen in „De verborgen bron”, in deze nieuwe roman verder leven.

Dan is er uiteraard ook een schijnbaar louter esthetische zijde aan deze roman: de vraag rijst dus of „De Ingewijden” – uitgave: Querido – als kunstwerk is geslaagd. En hierbij blijkt het uitermate moeilijk vorm van inhoud te scheiden of te onderscheiden. Die vorm lijkt een min of meer willekeurige samenvoeging van zes kortere verhalen, die respectievelijk beschrijven de levens van het Amerikaanse meisje Jessica Manning, de jonge Kretzenzer Niko Stephandidakis, de classicus Lucas Gosschalk, de schilderes Elin Breskel, de gymnasiast Marten Siebeling en de Duitse ex-nazi Helmuth Sturm. Zes mensen, die elkaar schijnbaar toevallig treffen op Kreta, waar drie van hen, drie generaties vertegenwoordigend, ten onder gaan.

Juist de vorm, die Hella Haasse heeft gekozen, acht ik buitengewoon gelukkig voor een roman, die bijna 400 bladzijden telt. Schijnbaar verliest „De Ingewijden” door die zes verhalen iets aan eenheid, maar het werk-als-totaliteit wint aan gespannenheid, aan verrassendheid. Oppervlakkig bezien hebben deze zes verhalen betrekkelijk weinig met elkaar gemeen, zoals het

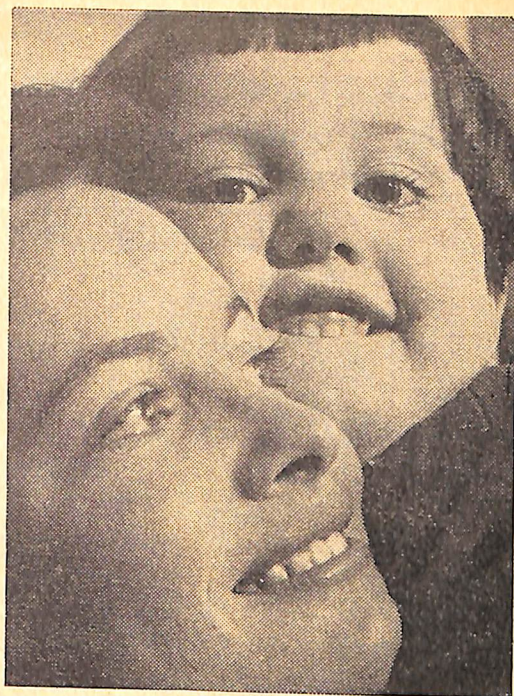
ook voor de oppervlakkige lezer de schijn moet hebben, dat de zes hoofdfiguren weinig met elkaar van doen hebben, alsof zij slechts uiterlijke aanrakingspunten hebben. Voor de aandachtiger beschouwer blijken zij echter te zijn de elkaar weinig gelijkende figuren, die de rommelige legplaat van onze cultuur op de een of andere wijze completeren, overzichtelijk maken. Zoals die zes verhalen elkaar aan-, ja opvullen; tezamen vormen zij, op nauwelijks te definiëren wijze, een eenheid.

Jessica: het door twijfel verscheurde, naar liefde („inwijding”) hunkerende kind uit het welhaast geijkte gezin van grof-geld-verdieners, die ziet hoe haar ouders elkaar haten uit onmacht, elkaar gelukkig te maken. Niko: door oorlog en burgeroorlog losgescheurd uit het milieu, waar allen krachtens oude traditie vaste plaats en taak hadden, en die nu noch bij „het oude”, noch bij „het nieuwe” schijnt te behoren. Lucas: de westerse intellectueel, die vrijwel alles weet wat er op zijn terrein verstandelijk te weten is maar de intuïtie mist om de levende bronnen van zijn kennis te ontdekken. Elin: die voor het naja van haar waandenkbeeld „absolute vrijheid” ouders, man, kind, minnaar, succes, alles verlaat, die pas op hoge ouderdom leert dat alléén belangstelling in „open-staan” voor anderen tot waarlijke „inwijding” kan voeren. Marten: zoon van een stervende, naast en langs elkaar heen levende vrouw en man, in stilte, maar daarom niet minder verbeterd opstand tegen „de wereld der volwassenen”. En Helmuth: de tot waanzin geworden wanhoop, die alle bewustwording, alle hñr-kenning bedreigt en vernietigt.

Hella Haasse zet – mijns inziens bewust, om de problemen die zij als het ware ter discussie wil stellen, scherper te belichten – overbeschaving en intellectuele minachting tegenover primitieve levensdrift en kinderlijke zuiverheid; doelloze gecompliceerdheid tegen eenvoudige menselijkheid; cliché-achtige alledaagsheid tegenover „het weten van de dingen achter de dingen”, de zekerheid van een tweede menselijkheid achter de geijkte, zichtbare. Deze kloof, deze problematiek komt in ieder afzonderlijk verhaal op eigen wijze tot uiting, vindt zijn hoogtepunt in de schijnbaar toevallige ontmoeting van die zes mensen op Kreta, en zo sluiten vorm en inhoud haast organisch in elkaar.

Het opmerkelijke is, dat Hella Haasse slechts sobere taal nodig heeft om haar zes hoofdpersonen uit te beelden. Deze zijn geworden intensief, gespannen, soms overspannen (Lucas) levende mensen, wier bestaan zich aftekent tegen een door zijn naaktheid en onbarmhartigheid aangrijpend landschap. Met dezelfde vanzelfsprekendheid als in ons wonderlijke, ook in zijn essentie ternaauwernood voor ontleding vatbare leven verweven zich de belevenissen van die zes mensen met elkaar, voegen zich nieuwe figuren naast de reeds bekende en botsen tot brekens toe hun levens op elkaar. Mensen zijn het altijd, soms zijn het ook symbolen: deze symboliek komt een enkele keer om de hoek gluren zelfs in een naam. Is soms Quartz – de naar het kunstenaarschap snakkende, doch daartoe onmachtige bohémien – niet het halfedelgesteente, waarmee Elin (tijdelijk) genoeg moet nemen als zij de diamant-van-de-ware-vrijheid niet kan vinden?

Pas later, als zij al jaren leeft temidden van de ongecompliceerde Kretzenzers, wordt zij geconfronteerd met de ook in haar levende, haar voortjagende drang tot macht, „die een mens onophoudelijk moet bewijzen dat hij waarde heeft, die hem van diepgewortelde onzekerheid

Hella Haasse met haar jongste dochter Marijn

moet verlossen”. Macht, die altijd weer liefde tot de ander verdringt, die iedere werkelijke identificatie uitsluit, die de kiem van elke echte gemeenschap overwoekert, iedere „inwijding” onmogelijk maakt.

Hij, die uit dit korte citaat afleidt dat Hella Haasse met „De Ingewijden” een nieuwe pessimistische roman heeft toegevoegd aan de lange reeks, na 1945 verschenen, vergist zich. Zij blijkt, zeker ten aanzien van de mogelijkheid der „hedendaagse jeugd”, optimistisch, omdat zoveel jongeren-van-nu, bevrijd van valse leuzen, goedkoop idealisme en lege utopieën, intuïtief iets beleven van wat „inwijding”, geestelijke gemeenschap is. Optimisme – dat niet vrij is van een zekere tragiek, vooral in de beoordeeling van de „ouderen-wereld” door jongeren – leeft in haar drie jonge hoofdpersonen. Jessica voelt onmiddellijk, als zij Niko ontmoet, in deze haar vreemde jongeman verwantschap, gelijkgezindheid. Niko heeft, vooral tijdens zijn zwerfjaren en in zijn omgang met Griekse communisten, geleerd grote leuzen te wantrouwen, en iets ervaren van wat de grote mensengemeenschap in wezen moet binden. Marten „weet”: waar zijn tijdelijke, hem vijandige mentor Gosschalk voortdurend faalt, doorziet Marten in een flits de kern van een situatie, van een medemens.

Meent Hella Haasse, dat zij die in 1940 jong waren, die eerst de economische crisis van de dertiger jaren, daarna de hel van de oorlog hebben doorgemaakt, niet meer of nog niet in staat zijn tot die alles en allen omvattende identificatie, die zij „inwijding” noemt? Het lijkt er op, want zowel Lucas als Helmuth zijn verstorende elementen. Elin echter, die het leven alzijdig heeft beleefd, die door strijd met en om zichzelf heeft geleerd alle bijkomstigheden te vermijden, komt wel tot „inwijding”. Maar de Breskels, de Starvolds die steun zoeken in hun „maatschappelijke positie” blijven er buiten.

Er is over „De Ingewijden” – die mijns inziens meer is dan een roman, ook een geloofsbelijdenis in de meest ondogmatische zin van het woord – nog veel meer te vertellen. Het is een boek dat met de lezer worstelt, en waarmee hij worstelt, zoals het kennelijk is geboren uit een verbeterd worsteling om „inwijding”. En dit is de diepe zin van deze roman. Zo beschouwd is het zinloos de vinger te leggen op enkele onvolkomenheden – de soms nodeloze breedsprakigheid –, want die vallen in het niet bij alles wat aangrijpt en ontroert.

J. v. S.

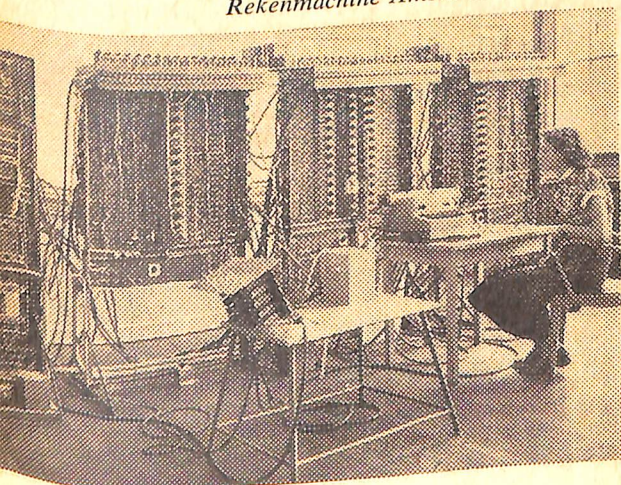
Wat is automatisering?

De mens is niet alleen *homo sapiens* maar ook *homo faber*. Weten moet worden omgezet in kunnen. Wetenschap en techniek gaan onverbrekkelijk hand in hand. De mens produceert niet volgens een aangeboren patroon van instincthandelingen zoals bij de bijen, bevers en weervogels. De mens gebruikt gereedschappen die hij zelf bedenkt en ontwerpt. Deze gereedschappen weerspiegelen en materialiseren de graad van zijn denken en kunnen. In de ontwikkeling van het menselijk gereedschap, van de primitieve stenen beitel in het oudste steentijdperk tot aan de ingewikkelde elektronische apparatuur in het huidige atoomtijdperk belichaamt zich de historische ontwikkeling van de menselijke beschaving.

Vernuftige apparaten en instrumenten werden reeds in de oudheid vervaardigd zoals o.m. door Hero van Alexandrië en Archimedes van Syracuse. Apparaten zoals de telescoop en de verrekijker hebben een beslissende wending gegeven aan de loop van de wereldgeschiedenis. Op grote schaal werden (en worden) sinds de 15e eeuw instrumenten gebezigd voor het onderzoek van de natuur. In de 17e en 18e eeuw genoten vernuftige instrumenten zelfs een buitengewone populariteit bij het ontwikkelde publiek. Het verzamelen van dergelijke instrumenten werd een rage, zoals in de dissertatie van Maurice Dumas (*Les instruments scientifiques aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris 1953) uitstekend is beschreven. Nu nog vinden we in sommige woningen de sporen van deze rage terug in de vorm van oude barometers, uurwerken en muziekdosen, hoewel de belangstelling voor technische vindingen is verschoven naar het terrein van elektrische spoortreinen, vliegtuig-modellen, zelfgebouwde radio- en televisietoestellen.

Vergaande maatschappelijke consequenties krijgen technische uitvindingen door hun toepassing in de industriële produktie. Voor deze toepassing is een groei nodig van de organisatievorm van de produktie. Een groei die ongeveer begint met de individueel werkende ambachtslieden, die hun vakmanschap overdroegen van meester op leerling, georganiseerd in gilden, over de losse samenwerking in gemeenschappelijke werkplaatsen in het vroeg-kapitalistische stadium tot aan de geïntegreerde moderne fabriek in het tijdperk van industrieel kapitalisme. Verschillende tendenties in de ontwikkeling van de organi-

In het Mathematisch Centrum aan de Tweede Boerhaavelaan te Amsterdam staat deze ingewikkelde ARRA-rekenmachine opgesteld. ARRA is de afkorting van Automatische Relais Rekenmachine Amsterdam

satie van de produktie spelen hierbij een rol: een toenemende arbeidsverdeling (ondernemer, produktieleider, arbeider, distributeur), een toenemende specialisatie in het produktieproces zelf, een toenemende concentratie van bedrijven tot ingewikkelde concerns en ondernemingen, een toenemende rationalisatie van de produktie. Verschillende van deze factoren zoals de rationalisatie, arbeidsverdeling en specialisatie maken het mogelijk steeds meer en meer menselijke handelingen te laten overnemen door machines. Deze mechanisering van de produktie, gepaard met de vervanging van menselijke en dierlijke energie door stoom, kenmerkten de overgang die we aanduiden met de term *Industriële Revolutie*. Nieuwe energievormen zijn sindsdien in gebruik genomen: elektrische energie, de energie van benzine- en dieselmotoren, en in de naaste toekomst de kernenergie.

Wat we *automatisering* noemen is een fase in het proces van steeds verdergaande mechanisering van de produktie. Niet alleen worden menselijke handelingen bij de produktie vervangen door mechanische, ook de *besturende en controlerende functies* van de mens worden overgenomen door speciaal daarvoor geconstrueerde machines en automaten. Dit kan alleen bij een vergaande rationalisatie en specialisatie van het produktieproces. Bovendien is een zeer intensieve kapitaalinvestering nodig, omdat de automatische apparatuur buitengewoon kostbaar is.

Wat we tegenwoordig onder de algemene term „automatisering” samenvatten is in werkelijkheid een complex van uitvindingen en toepassingen in het wetenschappelijke researchwerk. In grote lijnen kunnen we drie groepen van automatisering onderscheiden.

De eerste groep hangt samen met de nieuwe vormen van *besturingsmechanismen* die men toepast. Een hele reeks van handelingen te verrichten door afzonderlijke machines wordt centraal bestuurd en geregeld door een automatisch werkend apparaat. Een belangrijk aspect hierbij is het synchroniseren, het zodanig afstemmen van de verschillende opeenvolgende handelingen dat het geheel in een juist tempo continu kan verlopen.

Het centraal besturen van een reeks verrichtingen door een mechanisme volgens een vooraf berekend programma is niet nieuw. We vinden het principe al in de speeldozen en draaiorgels waar een bepaalde reeks van signalen op een band mechanisch wordt omgezet in muziek. Weefmachines die ingewikkelde patronen kunnen weven door middel van een centraal besturingsmechanisme bestaan reeds lang.

Wat nieuw is in de huidige fase van automatisering zijn de methoden waarin het programma aan de afzonderlijke machines van het centrale besturingsapparaat uit wordt overgebracht. De toepassingen van de ponsband zijn in vele variaties uitgewerkt. In plaats van de mechanische en elektromagnetische overdrachtssystemen gebruikt men ook de elektronische. De techniek van geleide elektronenstralen in radiobuizen en tegenwoordig ook in z.g. transistoren (kristalgeleiders) heeft een nieuwe methode van besturing mogelijk gemaakt die ontzaglijk veel sneller is dan de mechanische en elektromagnetische. Hiermee wordt ook besturing van een afstand mogelijk gemaakt zoals bij geleide projectielen.

Door centrale besturing volgens een nauwkeurig vooraf berekend schema kan men lange reeksen mechanische verrichtingen inte-

greren. Men spreekt daarom van integratie of Detroit-automatisering (omdat deze vorm van centrale besturing voor het eerst op grote schaal werd toegepast bij het vervaardigen van automotoren in Detroit). Detroit-automatisering vindt men thans in vele landen en in verschillende takken van industrie, vooral in de machine- en motorenindustrie en bij de vervaardiging van apparaten, zoals radiosets.

Het systeem van de lopende band, vaak veroordeeld om zijn geestdodende karakter, kan worden vervangen door een systeem waarin de verschillende verrichtingen van afzonderlijke arbeiders door machines worden uitgevoerd. De taak van de mens is dan, behalve natuurlijk in het ontwerpen, construeren en instellen van de machines, nog maar beperkt tot het controleren en eventueel repareren.

In de tweede groep wordt ook de *controlerende functie* van de mens overgenomen door machines. De constructie van steeds vernuftiger en nauwkeuriger meetinstrumenten maakt het mogelijk dat deze instrumenten niet alleen bepaalde grootheden meten en registreren, maar ook vergelijken met een opgegeven norm en bij bepaalde afwijkingen van deze norm bepaalde apparaten in werking stellen die de afwijking compenseren en opheffen. Dit gebeurt door „negatieve terugkoppeling” of „tegenkoppeling”.

Het principe van deze negatieve terugkoppeling vindt men b.v. in de thermostaat. Men vindt dit principe overigens op zeer uitgebreide schaal in de natuur bij levende organismen terug. Deze vorm van automatisering vindt men vooral toegepast bij produktieprocessen waar men een continue stroom van materiaal van bepaalde duidelijk meetbare eigenschappen heeft, in chemische industrieën, in oliaffinaderijen, enz.

Machines hebben het voordeel dat ze ook manipulaties kunnen verrichten waartoe menselijke handen niet in staat zijn: ze kunnen verder reiken, minutieuzer werk doen, sneller werken, op plaatsen komen waar de mens levensgevaar zou lopen, b.v. vanwege hoge temperaturen, schadelijke gassen en chemicaliën, schadelijke straling. Machines kunnen dus zware, gevaarlijke, vervelende (geestdodende en eentonige) werkzaamheden van mensen overnemen.

Tenslotte vindt men een derde groep automatische processen waarbij ook de *verwerking* van allerlei gemeten grootheden aan machines wordt overgelaten. De verschillende *rekenmachines* die men heeft kunnen construeren overtreffen de mens vaak in snelheid en nauwkeurigheid bij het uitvoeren van allerlei berekeningen en bewerkingen van gegevens. Men kan speciaal daarvoor geconstrueerde rekenmachines gebruiken voor allerlei administratieve doeleinden voor het administreren, registreren, bewerken, signaleren, enz. van gegevens. Dit gebeurt in de praktijk ook op grote schaal. Ook in de automatische telefonie hebben we te maken met toepassingen van deze soort. Men kan ook rekenmachines inschakelen in een produktielijn om bepaalde gegevens over die produktielijn snel en nauwkeuriger te verwerken en om te zetten via besturingsmechanismen tot opdrachten die door speciale machines in de produktielijn worden uitgevoerd.

Op die wijze wordt de produktie automatisch bestuurd, gecontroleerd, berekend en afgestemd. Zoals men ziet zijn de mogelijkheden voor toepassingen, in theorie tenminste, onuitputtelijk. Steeds weer nieuwe vindingen worden bekend gemaakt en op de markt gebracht. Automatische processen worden incidenteel en ook volgens plan toegepast. Automatische beveiligingssystemen vindt men reeds in vele bedrijfstakken ingevoerd.

Maar automatisering is niet alleen een technisch en bedrijfseconomisch probleem. Het is ook een probleem van de mens zelf en van de menselijke samenleving. In volgende artikelen zullen we op deze andere kanten van het probleem nader ingaan.

KWEE SWAN LIAT

De Wereld en het Westen

Naar aanleiding van de Nederlandse vertaling van *The World and the West* van Arnold Toynbee (Uitgave F. G. Kroonder. Bussum. f 3.90).

Men zou met de arme Toynbee bijna medelijden krijgen. Trots en onweerstaanbaar werkte hij zich, in de grote marathonloop der historici, naar voren. Elk nieuw deel van de *Study of History* wekte bij velen de gedachte, dat hier de grootste, diepzinnigste en meestomvattende geschiedschrijver van de 20e eeuw een meesterwerk aan het schrijven was. Sommige van zijn termen, – uitdaging en antwoord b.v. – werden gemeengoed, tot in bussen en trams. Maar de kritiek werd luider. Vooral van de V.S., maar niet alleen daarvandaan, kwamen de stemmen, die zeiden, dat hij de beste bronnen niet gebruikte, kleine en grote onnauwkeurigheden beging, ontoelaatbaar generaliseerde, de stof onderwierp aan de constructies, die hij bedacht en vooral, dat hij vooropgezette meningen had, meer dan een historicus die mocht hebben. En in een hoofdartikel van de *Times Literary Supplement* van 21 september 1956 zegt de schijver – anoniem, zoals gebruikelijk bij de *Times*, maar zeker een van de meest gezaghebbende geschiedkundigen – „... Als de lezer ook maar een beetje thuis is in een bepaalde periode of onderwerp, dan klinkt de interpretatie van de schrijver merkwaardig hypersimplistisch, verminkt, zo niet gewoonweg fout.”

Hoe langer hoe duidelijker wordt het besef, dat Toynbee niet in de eerste plaats een historicus is, maar een theoloog, liever nog een profeet. Men weet dat zeker nu het laatste deel van de *Study of History* verschenen is en zijn boek *De houding van een historicus tot de godsdienst* bestudeerd kan worden.

Professor Geijl, die het langzamerhand beroemde wetenschappelijke debat in het 3e programma van de B.B.C. met Toynbee heeft gehouden, heeft het scherp gezien en hoffelijk gezegd: „Toynbee heeft het pad der wetenschap verlaten.” In plaats van resultaten, verkregen door zorgvuldige waarneming van zoveel mogelijk feiten, steeds weer getoetst en zo onbevoor-

oordeeld mogelijk geïnterpreteerd, geeft Toynbee generalisaties, voorspellingen remedies. Hij kent de gehele geschiedenis, en weet de kwalen. In de geschiedenis, het grote schema, heeft de beschaving, of liever hebben de beschavingen, zich aan overmoed, (hybris) bezondigd en God straft de beschavingen met desintegratie. Alleen een nieuwe of hernieuwde religie zal weer een beschaving kunnen wekken.

Zo ziet men het merkwaardige verschijnsel, dat Toynbee, aanvankelijk door vele vakmensen bewonderd, door het grote publiek (nog) niet ontdekt, nu door de gelovige leek wordt aanbeden en door de vakmensen nauwelijks meer ernstig wordt genomen. Men kan b.v. het boekje *De Wereld en het Westen*, op dezelfde tafels zien liggen en in dezelfde kasten zien staan als waarop of waarin de *Revolutie der Eenzamen* prijkt.

De Wereld en het Westen wil bewijzen, dat het westen, alle eeuwen door, t.a.v. Rusland, de Islam-staten, India, China en Japan de agressor is geweest en dat het wantrouwen van deze landen t.a.v. het westen meer dan gerechtvaardigd is. Wellicht heeft Toynbee gelijk bij het pomen van deze stelling, maar men wordt wantrouwend als men één onderdeel, b.v. Rusland, eens wat nader beschouwt. Toynbee schrijft (pag. 8) „Hoezeer de niet-westerse volkeren van de wereld onderling mogen verschillen in ras, taal, beschaving en godsdienst, als een westerse ondervrager hun mening over het westen vraagt, dan zullen ze hem allemaal hetzelfde antwoord geven: Russen, Moslems, Hindoes, Chinezen, Japanners en de hele rest. Het westen, zullen ze hem vertellen, is de aarts-agressor van de moderne tijd geweest... De Russen zullen hem herinneren, dat westerse legers hun gebied over land zijn binnengevallen in 1941, 1915, 1812, 1709 en 1610...” In de eerste plaats valt de eenzijdigheid op. Geen enkele aanval van Oost op West wordt genoemd. Het zou niet misplaatst zijn geweest de Russische aanval op Constantijnopel van 907 te noemen en de oostelijke aanvallen op Rusland, waar het westen ook onder te lijden kreeg. Maar inderdaad, in de 16e eeuw

gaat Rusland zich – een grote wending in de politiek – naar het Westen richten; de expansie naar deze zijde begon. In deze defensieve strijd namen de Polen inderdaad Moskou in en de Zweden Novgorod. De agressie ging niet van het westen uit.

Dan noemt Toynbee 1709. Ja, Rusland verbond zich met Denemarken en Polen tegen Zweden. Rusland kreeg, nadat Zweden verslagen was, een aantal Baltische gebieden. Daarop mengde Rusland zich in de 7-jarige oorlog, verkreeg o.a. Libau en een deel van Polen, na de eerste deling. Ook hier een apert onjuiste manier van voorstellen als men het agressieve westen het onschuldige, vredelievende Rusland laat aanvallen. Bij de vrede van Tilsit, in 1807, krijgt Rusland Finland en Bess-Arabië en de jammerlijk mislukte tocht van Napoleon naar Moskou – inderdaad agressie – gaf Rusland, in de tijd van de Heilige Alliantie, een machtspositie in Europa, die het land b.v. in staat stelde Turkije herhaaldelijk aan te vallen. En dan de eerste wereldoorlog. Zou men werkelijk willen beweren dat de gedeeltelijke bezetting van Rusland, in 1915 en de veldtocht tegen Petersburg, ten tijde van de Russische revolutie alleen op het conto geschreven moet worden van de westerse agressiedrift? Dit is een ontoelaatbare simplificatie. Hitlers aanval tijdens de 2e wereldoorlog is het enige zuivere voorbeeld van westerse agressie. Alleen deze aanval had Toynbee mogen noemen. Ik heb Rusland genomen om aan te tonen hoe slordig, eenzijdig en vooropgezet deze bewerking uit deel VIII en IX van de *Study of History* is.

Het is al herhaaldelijk, eigenlijk al eeuwenlang, gezegd: De wetenschap der geschiedenis is een eindeloos gesprek; de historicus die een vast systeem heeft, hetzij godsdienstig of wereldlijk, hij die wetten of zelfs wetmatigheden over de stof laat heersen kan een groot denker, profeet, geleerde zijn, maar behoort niet in het gilde van de beoefenaren van de geschiedeniswetenschap.

De grootste waarde van boeken als *de Wereld en het Westen* is, dat het de kritische geest scherpt en tot nadenken prikkelt. Dat is wel veel maar het is niet de bedoeling van de schrijver geweest. Integendeel.

H. B.

Ervaring en conceptie

Ervaring en Conceptie. Dr. J.M. Burgers. Van Loghum Slaterus, Arnhem 1956, geb. f 9.90.

Russell en Whitehead verwierven in het begin dezer eeuw (1910-1913) grote bekendheid door hun „*Principia Mathematica*”, dat een omwenteling in de logica bracht en veel bijdroeg tot verheldering van de problemen van de fundering der wiskunde. Daarna hebben beiden zich met vraagstukken van meer algemeen wijsgerige aard beziggehouden. Russell's werk heeft te onzent een lezerskring gevonden, dat van Whitehead, die een geheel andere kant uitging en dat zeker niet minder belangrijk is, heeft tot nu toe niet de aandacht gekregen, die het verdient. Het zal dus de enkelen, die getracht hebben in de gedachtenwereld van deze filosoof door te dringen verheugen te vernemen, dat een natuurkundige met wijsgerige belangstelling, wiens denken sterk door Whitehead beïnvloed is, Prof. Burgers, tot voor kort hoogleraar in Delft (nu in Amerika) zijn inzichten vorm gegeven heeft, aldus een voortreffelijke inleiding tot het moeilijke hoofdwerk van Whitehead „*Process and Reality*” binnen het bereik van belangstellenden brengende.

„De wijsbegeerte”, aldus opent de schrijver zijn boek, „is een streven om te komen tot begrippen aangaande het onderling verband in de verschijnselen, die onze aandacht treffen, en tevens om ons rekenschap te geven van onze plaats

en onze taak te midden hiervan.” Een dergelijk streven „wordt in onze tijd in sterke mate beïnvloed door onze kennis van de anorganische natuur... door ons verlangen causale verbanden op te sporen.” Het vindt een ander punt van uitgang in ons bewuste leven, dat weet heeft „van waarden, van goed en kwaad, van verantwoordelijkheid, van levensrichting, en ook van schoonheid, liefde en vrijheid.” Daarin gaat het „om doelstellingen, op een toekomstige situatie gericht.” Het kernprobleem van de wijsbegeerte ligt nu „in de voor ons denken typerende verhouding tussen doelstelling en besef van causaal verband... Het onbevooroordeelde onderzoek naar causale samenhang leert ons, wat wij kunnen doen, het geeft geen antwoord op de vraag wat wij moeten doen... Deze vraag heeft alleen zin van uit een doelstelling.”

De vraag naar de verhouding tussen causaal verband en doelstelling richt „onze gedachten op de verschillen tussen het gedrag van levende wezens en dat van de anorganische, niet-levende materie”. Een uiteenzetting van de aard der problemen, die daarbij rijzen voert tot de conclusie „dat de beschouwingswijze van de fysica geen grondslag geeft van waaruit het verschijnen en de rijke ontwikkeling van het leven kunnen worden begrepen. Men ontkomt niet aan de indruk dat in deze orde iets bijzonders voor

ons staat” en dat bij het behouden blijven van deze orde „iets meespeelt dat in de gangbare formulering der fysica niet is opgenomen.”

„Om niet tot de noodzakelijkheid te komen het natuurgebeuren in twee afzonderlijke gebieden te scheiden” voert de schrijver nu de onderstelling in „dat in elk proces, dat in de kosmos plaats vindt, zekere trekken meewerken, welke in hoe vage vorm dan ook, uitdrukking geven aan een besef van een waarde, aan een conceptie gericht op iets toekomstigs”... „ieder proces dus beheerst door een ervaring omtrent wat is voorafgegaan en door een conceptie betreffende mogelijkheden die in een toekomst liggen.” De titel van dit boek houdt dus een program in.

Bij deze beknopte samenvatting van de inhoud, die de schrijver en zijn werk in meer dan een opzicht te kort doet, moet ik het laten. Het bovenstaande vindt men uitvoeriger in de Inleiding. Het Systematisch Gedeelte ontvouwt dan in scherp geformuleerde uitspraken, waarin men de beoefenaar van een der exacte wetenschappen herkent, en bijbehorende toelichtingen, welke de lezer helpen de gebruikte termen te verstaan en te hanteren, de grondbegrippen van deze filosofie.

De humanist met algemeen-wijsgerige en natuurfilosofische belangstelling kan ik de studie van dit boek met daarnaast „*Adventures of Ideas*” van Whitehead (uitgekomen in de Pelican Books) ter voorbereiding van een kennismaking met diens hoofdwerk ten zeerste aanbevelen.

PR.

IK denk er ZO over

Pro en contra de „leugenverklikker”

Eenige maanden geleden schreef ik een tweetal artikelen waarin ik getracht heb het voor en tegen van de leugenverklikker en het „waarheidsserum” uiteen te zetten. Ik heb toen gesteld, dat het niet zo eenvoudig is, zich voor of tegen deze methoden van onderzoek in strafzaken uit te spreken, speciaal niet waar het de leugenverklikker betreft. Bij het waarheidsserum vond ik, al met al, meer argumenten tegen dan vóór. We hebben gevraagd om reacties uit de lezerskring. We hebben gewacht en gewacht, maar het is bij de twee onderstaande gebleven. Merkwaardig genoeg gaan deze beide alleen over de leugenverklikker en geeft de ene reactie argumenten vóór en andere de argumenten tegen. (De laatste alinea van het stukje van de heer Lacourt blijft uiteraard voor zijn rekening. Het raakt het onderwerp niet). Voorzover bij zo weinig reacties al enige conclusie te trekken valt, zou het naar mijn mening deze moeten zijn (die ook op de vergadering van de juristenvereniging door enkelen werd verdedigd): de hele zaak is nog niet rijp voor een beslissing. Wij zullen de ontwikkeling waakzaam, bewust van de gevaren welke hier dreigen, maar ook van de mogelijkheden die wellicht nog verscholen zijn, moeten volgen. Wat een geluk voor ons geweten, dat de leugenverklikker in ons land praktisch toch niet kan worden toegepast! Wat de narco-analyse betreft: tenzij mensenlevens op het spel staan: laten wij ons ervan onthouden.

H. SINGER-DEKKER

Pro

Het doel van een verhoor van een verdachte is o.a. om te ontdekken in hoeverre de verhoorde bij het misdrijf betrokken is en te weten te komen, wie de eventuele medeplichtigen zijn. De ambtenaar formuleert zijn vragen voor dit doel en past tijdens het verhoor zijn vragen aan de antwoorden en de reacties van de verdachte aan. De reacties bewijzen niets, ze geven hem alleen richtlijnen. Om de reacties beter te kunnen waarnemen kan hij de verdachte op een verlichte plaats zetten en zelf b.v. een bril opzet-

ten. De leugenverklikker zie ik alleen als een verbetering van deze hulpmiddelen. Ook de gegevens van de leugenverklikker leveren geen bewijzen, maar verscherpen de opmerkingsgave van de ondervrager en zijn dus te vergelijken met een scherpe bril of een feller verlichte plaats, maar zó, dat de verdachte niet door het „licht” gehinderd wordt waardoor zijn reacties zouden veranderen. Indien de leugenverklikker in het begin nog door onervarenen bediend wordt, hoeft dit geen bezwaar te zijn zolang de onervarenheid onderkend wordt. De resultaten worden dan dienovereenkomstig beoordeeld. Op de duur zullen zijn interpretaties wel beter worden. Wij moeten ook hier weer, zoals steeds bij het probleem van al dan niet invoeren van de leugenverklikker, voor ogen houden, dat de verklikker alleen een hulpmiddel t.b.v. de verhorende ambtenaar is om beter de richting van zijn onderzoek te kunnen bepalen – de resultaten van de verklikker bewijzen niets.

Als dit als juist erkend wordt, zie ik alleen voordelen in de toepassing van de leugenverklikker.

A. M. M.

Contra

Het gebruik van de leugenontdekker is m.i. gevaarlijk omdat deze wordt toegepast op een verdachte, waarbij dus niet vaststaat dat deze dachte/schuldige is en dat de toepassing en de uitleg der resultaten in hoge mate aan subjectiviteit en kennis van de beoordeler onderhevig is; dit in tegenstelling tot, en hier gaat het m.i. vooral om, de bloedproef op alcohol, omdat deze wordt genomen na het exacte feit van een auto-ongeluk waarbij de politie gewoonlijk de dader direct te pakken heeft. Terloops merk ik op dat de artsen de justitie gewoonlijk tegenwerken; dan opeens zijn zij geheel op de hand van hun „medemens”, tegenover wie zij anders vaak in hun praktijk en in academische ziekenhuizen een aanmatigende houding aannemen en diezelfde „medemens” van zijn vrijheid beroven en tot object verlagen.

A. W. LACOURT

1848: Dwarsdoorsnede van een bewogen jaar

Negen jaar geleden, toen het woelige jaar 1848 precies een eeuw achter ons lag, zijn er – in het buitenland vooral, maar ook hier te lande – in boek en tijdschrift nabeschouwingen geleverd over de velerlei aspecten die dat revolutiejaar ook voor het nageslacht, met name de huidige generatie, het overpeinzen waard maakten.

De Engelse journalist Raymond Postgate gooit het over een geheel andere boeg. In „1848, de geschiedenis van een bewogen jaar” legt hij als geschiedenis van een bewogen jaar” legt hij als het ware in kroniekvorm, in een levendig relaas, waarin de gebeurtenissen van maand tot maand waarin de gebeurtenissen van maand tot maand op de voet worden gevolgd, dat jaar open. Het boek vertoont door deze werkmethode (de schrijver heeft kennelijk meer belangstelling voor het anekdotische dan voor de historische achtergronden) alle nadelen van een dwarsdoorsnede, die immers van de werkelijke structuur maar weinig

onthult. Er staat misschien dit voordeel tegenover, dat men iets beseffen gaat van de onderlinge samenhang, van die moeilijk definieerbare „geest des tijds” die de westelijke wereld, en – zij het minder duidelijk – ook het andere halfmond, beroerde, toen de eerste helft van de vorige eeuw in de tweede overging.

Dr. A. Alberts en F. Kool die de vertaling op zich namen en zich van die taak uitstekend hebben gekweten, hebben ten behoeve van de Nederlandse lezer Postgate's werk aangevuld met enkele fragmenten, die de vaderlandse gebeurtenissen in den jare 1848 ophalen. Ook in dat opzicht zijn zij voortreffelijk geslaagd.

D-Z.

Raymond Postgate: 1848, de geschiedenis van een bewogen jaar. (H. J. Paris, Amsterdam, 1956)

Onze redeloze wereld

Franz Alexander, Chicago: *Onze Redeloze wereld, een onderzoek van de irrationele krachten in het maatschappelijk leven.* (Vertaling van *our age of unreason, a study of the irrational forces in social life*). Uitg. Bijleveld, 1953.

De psychoanalyticus Alexander, die zich in vroeger jaren o.a. met criminologische problemen heeft bezig gehouden geeft in dit boek een zeer degelijk stuk sociale psychologie. Een uitgebreide bibliografie tekent het wetenschappelijk karakter van dit boek. Het is helder geschreven, boeiend voor wie enigzins in deze problemen thuis is, doch lijkt mij voor de volkomen leek een zware taak. Niettemin ben ik ervan overtuigd dat boeken als dit voor ons allen van betekenis zijn. Onze kijk op mensen en toestanden, die mensen scheppen, op begrippen als democratie, verdraagzaamheid, vrijheid en volwassenheid worden er door verrijkt.

Alexander stelt de Amerikaanse samenleving en cultuur in het centrum van zijn belangstelling en vergelijkt deze vaak met onze oude wereld, waar hij niet zolang geleden ook rondliep. De verschillen zijn vaak groter dan wij wel vermoeden, toch blijkt er veel te zijn dat voor beide werelden gemeenschappelijk waar blijft. Al was het alleen maar, wat men onder de term opvoeding tot democratie te verstaan zal hebben. Want dat is wel de slotconclusie van veel zijner betogen: hoe somber ons wereldbeeld vaak ook moge zijn, opvoeding is mogelijk en opvoeding is de enige weg om op de duur uit de ellende te komen.

Het moeilijke daarbij blijkt steeds weer dat men tussen twee gevaarlijke klippen door moet varen. De ene klip is de zekerheid-door-afhanke-lijkheid, de slaven-houding in een of ander totalitair systeem; een houding waartoe wij door allerlei infantiele motieven ondanks onszelf maar al te vaak gedreven worden. De andere klip is de onzekerheid door opgedrongen onafhankelijkheid: een samenleving, waar niemand zich iets van iemand aantrekt en waar iedereen uitsluitend op eigen belang en nut uit is.

De slotzin van het boek luidt: „Het ontwerpen van een nieuwe orde zonder de mensen die er in moeten leven in hun gevoelsleven daarop voor te bereiden, is zinloos.”

Het lijkt mij dat dit boek hiertoe een belangrijke bijdrage is. (In de vertaling heb ik mij geërgerd aan blz. 117, waar dementia paralytica, de door syfilis verwekte hersenziekte, vertaald is met algemene parese; waarom niet even een deskundige geraadpleegd?)

V. W. D. SCHENK

Verbond opgenomen in Stichting Zandvoorts Gemeenschapshuis

In aansluiting op onze berichten over de moeilijkheden die de gemeenschap Zandvoort van het Humanistisch Verbond ondervond in verband met de Stichting Gemeenschapshuis Zandvoort kunnen wij thans mededelen dat de heer J. F. de Bruyn, voorzitter van de gemeenschap Zandvoort thans in het stichtingsbestuur is opgenomen. Een onoverkomelijke geschiedenis is daarmee uit de wereld geholpen.

Zelfverwerkelijking

Wegen ter zelfverwerkelijking. R. Bossard, Uitg. N. Kluwer Deventer 1955.

De schrijver van dit boek, een Zwitsers psycholoog, richt zich tot hen, die moeite hebben met hun lot en met zichzelf in het reine te komen. Hij kan echter alleen helpen, wie door ervaring geleerd heeft, dat het ijdel is te hopen op afdoende beterschap enkel door veranderingen van buitenaf. Wat nodig is, is een innerlijke verandering. Recepten „hoe men zijn eigen persoonlijkheid het gemakkelijkst en het doelmatigst ontwikkelt” acht hij uit den boze. Zó eenvoudig is het niet. Zelfverwerkelijking is een taak, die van mens tot mens verschilt. Zij vraagt allereerst eigen bezinning, rust, eerlijkheid tegenover zichzelf en de moed om een pijnlijke situatie onder de ogen te zien.

Pogingen tot zelfverwerkelijking zijn van oudsher gedaan. In de religieus-filosofische literatuur van eigenlijk alle oude culturen is de neerslag daarvan te vinden. De auteur maakt in een goed leesbaar overzicht de lezer bekend met verschillende van zulke in het verre verleden, zowel als in het heden gedane pogingen, ten einde hem zo het materiaal te verschaffen, dat hij voor het systematisch zoeken en begaan van zijn eigen weg nodig heeft. Oosterse methoden (de verschillende yoga-oefeningen), de weg der christelijke mystici, Schultz' autogene training, een moderne versie van de oosterse scholing, en de mogelijkheden van de analytische psychologie van Jung komen achtereenvolgens aan de orde. Bossard is er zich van bewust, dat klakkeloos opvolgen van trainingsvoorschriften, die uit een gans andere tijd stammen hoogst ongewenst is en laat niet na daar uitdrukkelijk op te wijzen. Als bijdrage tot het inzicht, dat rustige zelfbezinning voor de over-actieve mens van nu zeer nodig is, kan ik dit boekje aanbevelen, onder het voorbehoud dat de lezer de herhaalde waarschuwing een eigen weg te zoeken doorlopend in gedachten houdt.

PR.

Welke aardige, beschaafde heer

WIL KENNISMAKEN

met vlotte jongedame (28 jaar), zacht, opgewekt karakter, veelzijdige belangstelling, huiselijk, midd. sch. opl., donkerblond, slank, lang 1.80 m.

Brieven onder no. mei 4, bureau van dit blad.

Werkende vrouw zoekt

SERIEUZE KENNISMAKING

met geestverwant. Middelbare leeftijd.

Brieven onder no. mei 5, bureau van dit blad.

MENS EN WERELD

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr. H. Bonger.

Redactiesecretaris: H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam, Telefoon: 80641.

Administratie, abonnementen en advertenties: Oudegracht 152, Utrecht. Telefoon: 10163. Postgiro 304960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht.

Advertentietarieven op aanvraag. Kleine advertenties: f 1,— per regel. Abonnementenprijs: voor leden van het Humanistisch Verbond f 3,50 p. jaar, voor niet-leden f 6,—. Buitenland f 6,50. Losse nummers: f 0,25.

Meesters der Ierse vertelkunst

In de reeks „Meesters der vertelkunst” — uitgave: Meulenhoff — is het deel, dat gewijd is aan Ierse schrijvers, ons inziens niet het sterkste. Toegegeven: er staan enkele prachtige verhalen in, wij denken hierbij aan Liam O'Flaherty's ontroerende vertelling „In ballingschap” en het navrante „Sarah” van Mary Lavin. Maar de zogenaamde grappige verhalen doen het toch minder goed: ze zijn van een te gezapige, geijkte

soort. Het zwakste voorbeeld van dergelijk werk is „Kleinood's hengstveulen” van Sommerville en Ross. En Yeats' verhaal „De stem uit de roos” biedt een overleefde soort romantiek, die nauwelijks meer kan aanslaan. „Meesters der Ierse vertelkunst” — bijeengebracht en vertaald door W. H. Stenfert Kroese — is, als totaal bezien, meer curieus dan imponerend. Voor wie, door de vertellingen heen, iets wil ervaren van de Ierse volksgeest is het boek — prijs f 7,50 — toch wel de kleine moeite van het lezen waard. v. s.

CREMATIE

*Heeft u reeds een
codicil geschreven?
Wacht niet tot het
te laat is.
Op verzoek worden
codicil-formulieren
graarne toegezonden.*

VERENIGING VOOR FACULTATIEVE LIJKVERBRANDING

Riouwstraat 186, 's-Gravenhage
Telefoon K 1700-554797

Dame, gesch., 53 j., nog vrij jeugdig uiterlijk, zoekt serieuze

LEVENSAMERAAD

Eisen: innerlijk beschaafd, ruimdenkend, iemand voor wie de man-vrouw-verhouding een essentiële aangelegenheid is. Br. onder no. mei 6, bureau van dit blad.

De kerkelijke zorgen voor hun wezen door het instandhouden van weeshuizen etc.

Buiten-kerkelijke zorgen voor hun wezen door zich aan te sluiten bij de

WEEZENKAS

Vereniging op de grondslag van het beginsel:

„Opvoeding zonder geloofsdogma”

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap bij de Secretaris W. DE HAAS, Adm. de Ruyterweg 234, Amsterdam-W.

Het Nederlands Gesprek Centrum heeft een nieuwe publicatie het licht doen zien, getiteld:

Wezen en grondslagen van het Recht

PRIJS f 1,50

Bestellingen te richten aan:
Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht
Postgiro: 304960, Telefoon 030-10163

Vraagt ook een overzicht van andere belangrijke uitgaven van het Gesprek Centrum

AURORA verkoopt zekerheid voor Uw gezin

Waarom zoudt U niet eens praten met één van onze vertegenwoordigers?

Een telefoontje of een briefje aan onderstaand adres is voldoende.

N.V. Levensverzekering-Maatschappij

AURORA (opgericht 1887)

Amsterdam - Herengracht 62 - Telefoon 47006-42878

Adverteer in „Mens en Wereld”

Tarieven op aanvraag — Kleine advertenties: f 1.— per regel
Administratie Humanistisch Verbond - Oudegracht 152, Utrecht - Tel. 030-10163